

EESTI KUNSTIAKADEEMIA

Vabade kunstide teaduskond
Kaasaegne kunst

Liis Vares

KUS SA OLED?

Magistritöö kirjalik osa

Juhendaja: Liina Siib, MA

Tallinn 2023

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et:

1. käesolev magistritöö on minu isikliku töö tulemus, seda ei ole kellegi teise poolt varem (kaitsmisele) esitatud;
2. kõik magistritöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd (teosed), olulised seisukohad ja mistahes muudest allikatest pärinevad andmed on magistritöös nõuetekohaselt viidatud;
3. luban Eesti Kunstiakadeemial avaldada oma magistritöö repositooriumis, kus see muutub üldsusele kättesaadavaks interneti vahendusel.

Ülaltoodust lähtudes selgitan, et:

- käesoleva magistritöö koostamise ja selle sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste loomisega seotud isiklikud autoriõigused kuuluvad minule kui magistritöö autorile ja magistritööga varalisi õigusi käsutatakse vastavalt Eesti Kunstiakadeemias kehtivale korrale;
- kuivõrd repositooriumis avaldatud magistritööga on võimalik tutvuda piiramatul isikute ringil, eeldan, et minu magistritööga tutvuja järgib seadusi, muid õigusakte ja häid tavasid heas usus, ausalt ja teiste isikute õigusi austavalt ning hoolivalt.
Keelatud on käesoleva magistritöö ja selles sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste kopeerimine, plagieerimine ning mistahes muu autoriõigusi rikkuv kasutamine.

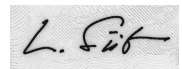
12.01.2023
(kuupäev)

(magistritöö autori nimi ja allkiri)

Töö vastab magistritööle esitatud nõuetele:

12.01.2023
(kuupäev)

(magistritöö juhendaja allkiri, akadeemiline või teaduskraad)

Sisukord

Sissejuhatus	4
Olen kasvanud mustas kastis, flirtinud valgetel väljadel, igatsenud hall-ala. Eellugu	5
Sisenemine ja olemine	9
„Kõik loeb/ the reader“	13
Kujutlemine/ Mõtlemine	16
<i>ON AIR</i> ehk õhusolu <i>aka</i> veebikohalolu	18
Ruumiantropoloogiad.....	23
Ruumiantropoloogiad I – „Korter 34“	24
Ruumiantropoloogiad II – koreograafiline ruum „Kus sa oled?“.....	28
Külalise kehas	29
Kunstniku nahas – valikud.....	32
<i>Volja</i>	35
Väljumine. Ilma nahata tunne	37
Kus ma olen? Vabadus ja vangistus.....	39
Kokkuvõte.....	42
Summary	43
Kasutatud kirjandus ja allikad.....	45
Lisad. Koreograafilise ruumi „Kus sa oled?“ dokumentatsioon.....	47
CV	56

Sissejuhatus

Käesolev tekst on minu praktilist lõputööd pealkirjaga „Kus sa oled?“ toetav kirjalik osa koos foto- ja videodokumentatsiooniga. Kirjaliku osa eesmärk on dokumenteerida ja avada praktilist teost „Kus sa oled?“, mis toimus 2022. aasta suvel rahvusvahelise etenduskunste festivali Baltoscandal raames Rakveres, ja anda seeläbi sissevaade minu kahe viimase aasta kunstipraktikasse, mis algas ja kulges koos ülemaailmse koroonapandeemiaga ühes väikelinna korteris.

Esitan oma lõputööna teose „Kus sa oled?“, kuid kaasan seeläbi olemuslikult ka oma veebilavastuse „Kõik loeb/ the reader“ ja uurimusliku kestvusinstallatsiooni „Korter 34“. Kõik kolm on sündinud koostöös transdistsiplinaarseid etenduskunste esindava kollektiiviga e²lektron veebiplatvormil elektron.art (<https://elektron.art/>). „Kõik loeb/ the reader“¹ ja „Korter 34“ on reaalses vahendatud veebiteosed, „Kus sa oled?“ leidis aset nii füüsilises ruumis kui ka veebis. „Kõik loeb/ the reader“ ja „Korter 34“ on kaasatud minu lõputöösse, kuna vaatamata sellele, et need on iseseisvad teosed, on nad ka otseselt teose „Kus sa oled?“ osised. Teost „Kus sa oled?“ ei ole ilma kahe mainitud tööta – justnagu ei saa sõrm funktsioneerida ilma ülejäänud kehata, mõte ilma peata.

Minu töö laiem eesmärk on kutsuda lugejat nende teoste kaudu kaasa mõtlema keha ja ruumi omavahelistele suhetele ja tähendusele kiiresti digitaliseerivas maailmas. Mõiste „keha“ all pean antud töös silmas alati keha kui tervikut, ainult füüsilisele viidates kasutan väljendit „füüsiline keha“. Ruumi definitsioon lähtub kehast. Nii kirjaliku kui praktilise osa hüpoteesi võiks tagantjärele kokku võtta Mark Augé sõnadega: „Ülimodernsuse maailm ei vasta täpselt selle maailma mõõtmetele, milles me usume end elavat, sest me elame maailmas, mida me ei ole veel õppinud nägema. Meil tuleb uuesti õppida mõtlema ruumist.“²

Ma ei anna oma tööle ühte teoreetilist raami, sest see läheks vastuollu minu kunstipraktikaga ja praktilises osas kasutatud meetodiga, mida ka järgnevatel peatükkides avan. Autorid ja mõtlejad, kelle lähenemine on mind töö eri etappides saatnud, käivitanud, mõtlema ärgitanud, on Maurice Merleau-Ponty, Georges Perec, Eik Hermann, Ene Mihkelson, Lev Manovich, Marc Augé.

¹ „Kõik loeb/ the reader“ on algupärane pealkiri, mis hakkas elama oma elu. Algne pealkiri viitab kahele iseseisvale paralleelmaailmale, lugemisseisundile ja albumile "the reader", mis on selgelt eristatavad, kuid samal ajal on piiri nende vahele raske tõmmata. See pealkiri on saanud inimeste tõlgenduses eri kuju ja tähenduse ning autor ei ole sellele ebaselgetel põhjustel tähelepanu pööranud. Meediast võib leida selle teose pealkirja alt „Kõik loeb/ The Reader“.

² M. Augé, Kohad ja mittekohad: sissejuhatus ülimodernsuse antropoloogiasse. Tlk Anti Saar –Bibliotheca Controversiarum, Tallinn: TLÜ Kirjastus, 2012, lk 40.

Alustan sissejuhatavast, minu tausta avavast peatükist. Jätkan kirjeldusega sellest, kuidas ma jõudsin korterisse 34 ja milline lähenemisviis on aluseks analüüsivatele teostele. Peatükk „Kõik loeb/ the reader“ avab mu esimest veebilavastuslikku eksperimenti, mis mängib kujutluse ja mõtte piiriga, otsib liikumise võimalust füüsilises piiratuses. Pealkirja all „ON AIR...“ kirjeldan oma kogemust vahendatud ruumist ja kehast, kunstniku ja etendajana, ehk mõtisklen, mida kunstikogemusele võimaldab ja mida sellelt ära võtab jagatud füüsilise ruumi puudumine. Peatükk „Ruumiantropoloogiad“ on sissevaade samanimelisse uurimuslikku kunstiprojekti, milles osalesin töödega „Korter 34“ ja „Kus sa oled?“. Eraldi peatüki olen pühendanud *Volja*-nimelisele skulpturaalsele objektile, mis on algupäraselt osa koreograafilisest ruumist „Kus sa oled?“, elades aga edasi iseseisva nõ tarbekunstiobjektina. „Väljumine. Ilma nahata tunne“ võtab kokku korteris 34 veedetud aja ja teose „Kus sa oled?“ loomise kogemuse. Päris viimases peatükis vastan küsimusele „Kus ma olen?“ ehk kuidas kogen ja mõtestan ruumis ja kehas olemist praegusel ajahetkel.

Lisadena on kaasas teose „Kus sa oled?“ fotodokumentatsioon. Lisadest leiab ka veebilingi koondprojekti „Ruumiantropoloogiad“ ja teose „Kus sa oled?“ arhiivi elektron.art veebilehel, lisaks veebieksperimenti „Kõik loeb/ the reader“ salvestuse ja kestvusinstallatsiooni „Korter 34“ videokokkuvõtte.

Töö isiklikum ja kitsam hüpotees on, et kaasaegne kunst ja kunstnik vajab avaldumiseks mitte toimivaid valmis süsteeme, vaid vabadust liikuda fikseeritud süsteemide vahel, võimekust painduda ja kohaneda vastavalt ajale. Minu kui kunstniku roll on hoida end sõltumatusfunktsioneerivast, valmis mudeldatud maailmast selleks, et ka kõige kasinamatel aegadel hoida elus hindamatut kapitali – kujutlusvõimet. Ehk on sellest tööst abi ka teistele noortele kunstnikele, kes alles oma häält ja väljendusviisi otsivad. Ehk julgustab see töö vastu pidama ja ärgitab endalt üle küsima, milleks kunstiga tegelda?

Olen kasvanud mustas kastis, flirtinud valgetel väljadel, igatsenud hall-ala. Eellugu

Olen koreograaf – sündinud pimedasse teatriruumi, ideede väljenduseks keha. Olen õppinud kaasaegset tantsu ja kaasaegset kunsti, kuid keegi ei õpetanud mulle, mida tähendab elu kaasaegses

kehas. Kuidas elavad, toimivad ja liiguvad mu kaasaegsed, kus kohtuvad kaasaegsed kehad, mida nad võimaldavad, mis on neis ühist, erinevad ju niikuinii!? Sellest puudujäägist on kasvanud välja minu kui kunstniku põhihuvi: kuidas kaasaegne inimene tajub maailma, kuidas tekivad ühendused eri reaalsusi esindavate kehade vahel?

Oma lavastustes „Hingake! Ärge hingake!“ (2018) ja „Sinust saab tantsija!“ (2020) Sõltumatu Tantsu Laval (edaspidi STL) lähenesin kehale kui elusale materjalile, mitte etendajale kui rolli kehastajale. See tähendas, et tantsija etendas või mängis iseennast etenduslikus olukorras, etenduse „õnnestumine“ sõltus sellest, kui palju suutis keha oma meeltega ruumi ja olukorda haarata – enda seisundeid tunnistada ning neid sisemisi liikumisi nähtavaks võimendada, ennast paljastada, hetkes koreograafiaks rütmistada. Lavastuse „Sinust saab tantsija!“ füüsilisse etendusruumi suhtusin kui suurde koondorganismi, kus kõik kehad (nii etendajad kui publik) olid ajutised läbiliikujad – ruum oli kui üheks tunniks jagatud keha, mis koosnes kogunenud inimeste jagatud seisunditest ja reaktsioonidest.

Hoolimata valitud vahenditest ja lähenemisest, jõudsin ikka äratundmisele, et teatris jään ruumi ja kehasse, teadja rolli ja presentatsioonilaadi kinni, ega jõua kaasaegsele kehale olemuslikult olulise ja valuliseni. Musta saali pime nullpunkt, kus peab oma maailma kunstlikult eimillestki välja valgustama, kunstnike ja publiku hierarhiline suhe, kus esimene teab alati rohkem eesootava kohta, kehtestab mängureeglid, piiras mind. Õigem oleks öelda, et mu mõte ja meeled takerdusid, sest teatris ei ole kõik võimalik, elus aga küll.

Otsisin valget lehte, puhast pinda, sellist neutraalset kohta, mis annaks, mitte ei neelaks minu energiat ning lubaks võimalikult demokraatlikul viisil teiste kaasaegsetega kohtuda. Sellist ruumi ja seisundit, mida ometi kord olin kogunud ka mustas kastis, Ivana Mülleri lavastuses „We Are Still Watching“ (Rakveres festivalil Baltoscandal, 2016), kus publikul tuli etendus ise ette mängida, istudes toolidel ja lugedes ette tekstiraamatut. Kui keegi oma osa ei täitnud, ridu ei leidnud, jäi kujutletav ruum ja aeg seisma. Ei olnud oluline, kes on elukutselt näitleja või lavastaja, kellelgi ei olnud eelist, keegi ruumisolijatest ei teadnud ette, mis edasi saab. Kohtusid kohale tulnud inimesed, kes jagasid üksteisega tunni oma elust, midagi kartmata (kui, siis ainult oma enda häält), jagasid vabadust ja vastutust. Nagu tabavalt viitab lavastust tutvustav tekst: „Teatri ja representatsiooni valdkonda jäädes jätab WASW koha millegi „tõelise“ juhtumiseks.“³

³ I. Müller, We Are Still Watching, tutvustav tekst kodulehel, <http://www.ivanamuller.com/works/we-are-still-watching/> (viimati vaadatud 08.01.2023).

Just sellist võõraga siduvat „päris“ hetke olen otsinud kunstlikult loodud ruumidest. Tõelist hetke, mis jääb elus ühiselt tabamata ja kogemata, sest igal inimesel on kanda omad rollid, positsioonid, harjumused. Need viivad kokku tuttava ja harjumuspärasega, mitte tingimata võõra, kuid ometi tõelise ja rikastavaga.

2017. aastal osalesin STLi residentuuriprogrammis pealkirjaga „Whitefield“, kus tantsu- ja etenduskunstnikud suhestusid ühe galeriiruumiga ja seal oleva näitusega. Mina suhtlesin ja suhestusin Johannes Säre näitusega „Sümfooniline tühjus“ Hobusepea galeriis. Selles töös oli minu jaoks valge ja musta ruumi olemuslik tasakaal paigas – või pigem kaotanud oma tähtsuse, kuna kunstlikud vahendid olid argielu võimendamise teenistuses ning kunstiruum kadus. Kunstiruum mitte ei võtnud, vaid andis elulisele tähelepanu. See kogemus ja hilisemad sisemised pörked STLi lavaga, mis on küll värvilt valge, kuid olemuselt siiski teatriruum, juhatasid mind mõttelise valge kuubi poole.

Oma esimesel grupinäitusel „Endast väljas“ (kuraator Maria-Helen Känd) ARSi projektiruumis tahtsin võtta visuaalselt ja füüsiliselt võimalikult vähe ruumi. Tundsin vajadust ja nägin võimalust mitte võistelda tähelepanu eest kaaskunstnike töödega, vaid anda ruumi ja jagada tähelepanu. Üks minu töödest rippus kõrvaklappidega seinal, kuid suhestus sisuliselt näituseruumiga, kus küllastaja viibis, ning tema kehaga – sõnad suunasid märkama, kus ja kuidas ta on. Teine teos koosnes kolmekümne kolmest ümbrikust, mille küllastajad said julguse korral galeriiruumist kaasa võtta ja ümbriku avades tähenduse leida. Tühjale kohale ilmus uus, kuniks ümbrikke jätkus.

Tasapisi sai valge kuubiga tutvudes selgeks, et kuigi väliselt nii süütu ja puhas, on ka see ruum piiratud. Kehal (nii loojal kui vastuvõtjal) on seal kanda oma roll ning traditsioonid. Valge kuubi küllastajana kutsub mind vabadus valida küllastuse aeg ja kestvus, kuid kunstnikuna kurvastab vaataja vastutuse näiline puudumine – alati võib sellest ruumist tarbijana läbi liikuda, aega kogemuse tekkimisele andmata.

Igatsesin hall-ala. Mitte halli värvi ruumi, vaid pooleliolevat, mittevalmis ruumi, kus kellelgi pole mugav, keegi ei tea teistest paremini, kuidas olla ja liikuda. Ruumi, mis oleks sünkroonis elulise, kuid mitte sugugi halli argipäevaga. See oli igatsus ruumi järele, kuhu kõik ajad ja ruumid ära mahuksid ja kus oleksid aktsepteeritud kõikide kaasaegsete kehade erinevad vormid, kogemused, reaalsustajud. Leidsin oma isiklikest märkmetest read:

Veebiplatvorm võiks olla see keskkond ja ruum, kus kohtuvad musta ja valge ruumi esindajad võrdsetel alustel. Algab uus maailma tundma õppimine ja värske loomine. Sünnib kunst, mis ei toetu mugavatele süsteemidele ja kehtestatud reeglitele. Seal ei ole ees kogenud tegijad, kes hoiavad uute tulijate ees kohta kinni. See on platvorm, kus on eelis ärksameelsetel, riskialtital inimestel – neil, kes veel usuvad, et kunst võib maailma muuta, kunsti pole vaja pelgalt juurde toota. Maailm ju hüüab: „Appi!“⁴

Nendest ridadest võib välja lugeda igatsust juurteta koha, ilma pärimusloota ruumi järele, mida prantsuse antropoloogi Marc Augé püüas mittekohaks⁵ kutsuda. Füüsilises maailmas esindavad seda ruumi lennujaamad, ootesaalid – kohad, kus ollakse teel ja liikumises, mitte veel kohale jõudnud, kohad, mis justkui ei kuulu kellelegi.⁶ Minu kujutluses on see ruum, mis kutsub avastama ja kohanema, kuhu inimlikkus on eksimise näol sisse kirjutatud ja hetkeline identiteedikaotus on nauditav. Selliseks hall-alaks sai minu jaoks virtuaalselt vahendatud füüsiline ruum ja keha, millesse üks avanes mulle koroonaviiruse tõttu, maailma sulgumise kiuste.

Võib-olla tuleneb igatsus hall-ala järele sellest, et tajun ka ennast hall-alana inimeste vahel. Keha, mis ei kuulu, vaid kuulab. Ometi defineerin end mõtteis ja avalikult kohalikuna⁷, kes on kohal – aga kus?

⁴ Autori isiklikud märkmed.

⁵ M. Augé, Kohad ja mittekohad: sissejuhatus ülimerodernsuse antropoloogiasse.

⁶ Samas, lk 77–78.

⁷ elektron.signal podcast, signal #25 Kes on need inimesed, kes tulevad internetti kunsti otsima? 1. osa/ Kelli Gedvil, Liis Vares, Taavet Jansen, <https://open.spotify.com/episode/6vClI3MvGUwkhO15Zc8k6q> (viimati vaadatud 08.01.2023).

Sisenemine ja olemine

sügis 2020

... ma mäletan maastikke, ruume, inimesi, aga mu oma elu on olnud seal sees nagu enam-vähem tühi tuba: paar labast mööblitükki, mida leidub igal pool, päev ja öö, mis seal vahelduvad nagu mujalgi, erinevate aastaegade erinev valgus, tapeet, mis tasapisi pleegib... Mis värvi ta oligi, mitte ei mäleta!⁸

Korter 34 on kolmetoaline korter Rakvere kesklinnas Kroonikeskuse vastas, ehitatud 1973. aastal. Siin elasid minu vanavanemad, umbes 40 aastat. Vanaema surma järel jäi korter niisama seisma, asjade ja ruumiga, mida keegi ei vajanud. Pärast koroonaviiruse kitsaste koduseinte vahelist Tallinna-kevadet, mil nii isiklik kui avalik ruum on muutunud justkui mittefunktsionaalseks, kuid edasi tuleb elada, on mulle selge, et vajan uue riikliku „endasse sulgumise“ laine jaoks ruumi. Mul ei ole muid nõudmisi, kui et oleks väljaspool kodu koht, kuhu minna; võimalus minna endast välja, selleks et mitte kinni kiiluda, hoida liikumist. Selle korteri on mulle aeg andnud, ta on olemas, ootab mind, mul tuleb ta vastu võtta ja enda omaks tunnistada, nii heas kui halvas.

Esmalt otsustan vabaneda asjadest, mis on funktsioneerinud kellegi teise jaoks. Need on asjad, mille funktsiooni ma iseolemiseks ei vaja, mis ei peegelda mind, vaid määravad ette, kuidas olla. Või siis suruvad nad peale oma aja: seksioonkapid, diivan ja tugitoolid elutoas, raamatud, mida mitte keegi mitte kunagi pole lugenud, kuid mis on olemas igas kodus, voodi magamiseks jne – teen ruumi endale, et saaksin siseneda. Endasse? Minu jaoks on oluline see, et ma ei teeks sellest korterist endale sellist ruumi, milles mingeid kindlaid harjumuspäraseid tegevusi korda saata, harjumuslikul viisil toimida, teostada kuvandit endast. Sellest konkreetsest korterist endast saab vahend ja inspiratsioon. See ruum ei pea saama valmis. Eik Hermann, õppejõud ja minu loominguga üks olulisemaid mõjutajaid, on kirjutanud:

Seni, kuni inimest väärtustada ennekõike tema tipphetkede kaudu, huvitab ka ruum meid ennekõike oma n-ö tippvormis. Kuid kui peame inimese puhul põhiliseks hoopis tema tuumset väljaarenematust, siis see toob ka maailma puhul esile selle iseorganiseeruvad, igavesti edasiteisevad aspektid, milles tekkimine ja hävimine on omavahel lahutamatu seotud ning nende protsesside omavahelises tantsus

⁸ E. Tode, Piiririik (esmatrükk 1993), Tallinn: Eesti Päevaleht, 2009, lk 18. Tsitaat veebieksperimentist „Kõik loeb/ the reader“.

ilmnevad omad korrapärad. Siin võib perfektselt lõpuleviidud ruumide asemel olla õigustatum hoopis keeldumine lõpuleviimisest, et esiteks tuua ruumis viibijad maailma isetekkelisusega paremasse kontakti ja teiseks julgustada neid ruumi jätkuvalt kaasa looma.⁹

Pärast sisenemist liigume korteriga edasi dialoogis. Minu eesmärk on jälgida iseennast pisut võõra, distantseeritud pilguga. Vaatan kõrvalt, justkui ruumi silmadega. Jälgin oma mõtteid, tundeid ja soove.¹⁰ Jälgin oma tähelepanu ja ihade liikumist, kuid ei järgne neile koheselt. Üritan neid mõista. Miks? Olen märganud, et järgnemine võib olla põgenemine ebamugava, kuid olulise eest. Lihtsam on täita tühjust kui taluda enese kaja. Kui taluda vaikust. Ka kunstis. Ma tahan aru saada, millest kaasaegne inimene tehtud on. Millest kaasaegne kunst tehtud on siis, kui tuttav maailm on kadunud. Siinkohal pöördun mind palju inspireerinud ja mõjutanud autori, Ene Mihkelsoni poole:

Maailm on muutunud minaks ja materjaliks, millest luua tolle hetke mälestus. Ta on tema ja kõne temast, tunne ja sõna, mis seosesse sobib. Ja ikkagi oli ta keegi ainuline, kes alustas ajaarvamist, kompis ruumi ning otsis põhjusti. Iseendast ta põhjust v e e l teha ei osanud. Esialgu oli ta kaja, vastus, küsija vastuste piirides. Keha vastas ühtmoodi. Kui see oli sõnas, tundis keha pisut teisiti. Oli hetki, mil nad sobisid, ja hetki, mil õiget sõna tuli otsida või sõnast irdudes luua keha uuesti.¹¹

Minu korterisolemise deviisiks saab: mitte teha, vaid olla ning korterit uuesti külastades fikseerida eelnevate külastuste käigus tekkinud jäljed. Mitte luua tähendusi, vaid lubada neil esile kerkida. Võimust võtab mittefunktsionaalse ruumi idee. See tähendab näiteks, et ma ei paigalda koridori nagi, et riputada sinna jopet, vaid panen jope sinna, kus juba on mõni nael ehk vajaliku funktsiooni potentsiaaliga ese, või siis jätan asjad lihtsalt vedelema. Ma ei soovi allutada korterit endale, vaid korteri kaudu jõuda endale lähemale. See ei tähenda aga seda, et töötaksin teadlikult-tahtlikult funktsionaalsusele vastu. Ma ei lollita. Olen teadlik, et ka mittefunktsionaalse ruumi ideest kinni hoides võib tekkida ruumile kindel funktsioon – olla mittefunktsionaalne. See on lõks. Mind inspireerib Georges Perec'i kujutlus võimatust mittefunktsionaalsest ruumist, mida ta kirjeldab oma raamatus „Ruumiliigid“:

⁹ E. Hermann, Eluliselt olulised alamääratletud ruumid, SISU-LINE #4, Eesti Kunstiakadeemia arhitektuuriteaduskond ja Eesti Sisearhitektide Liit, 2018, lk 50–58.

¹⁰ A. Astrov, R. Stepanov, Gangstarap, Kanuti Gildi SAAL, esietendus 27.05.2021.

¹¹ E. Mihkelson, Korter (esmatrükk 1985), Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2014, lk 267. Autori sõrendus.

Olen korduvalt üritanud kujutleda korterit, milles oleks üks täielikult ja teadlikult tarbetu ruum. See ei oleks mingi kolikamber, see ei oleks ka mingi lisatuba ega koridor ega kamorka ega nurgatagune. See oleks ruum ilma funktsioonita. Sel poleks mingit otstarvet, see ei teeniks mingeid vajadusi. Vaatamata pingutusele on mul selle mõtte, selle kujutluspildi lõpuni järgimine võimatuks osutunud. Mulle tundub, et keel ise osutub kõlbmatuks, kirjeldamaks seda eimiskit, seda tühjust, justkui ei võikski me kõneleda mitte millestki muust peale selle, mis on kasulik, funktsionaalne ja täis.¹²

Küll ei hakka ma inimeseks olemise funktsioonile vastu, kehas olemise vastu, kasutan WC-d ja duširuumi nii, nagu inimkeha funktsionaalsus seda nõuab. Inimeseks olemise paratamatus ei luba mul teisiti. Samuti ei eira ma tooli sobivust istumiseks ega ka muuks, milleks vaja. Ma lihtsalt ei kasuta seda korterit nii, nagu ta on oma planeeringus ette nähtud. Käin seal olemas, asju ja ennast ühest toast teise liigutamas. Vahel liigutab mind valguse liikumine, vahel korterist väljastpoolt tulevad helid, mis mu tähelepanu haaravad, vahel tühi kõht, enim mu enda mõtted ja kujutlused. Esteetika ei ole minu jaoks põhjus. Lülitan välja kontrolliva esteetilise mee. Miks? Minu jaoks on esmane loomulikkus ja elulisus. Elulisus üle kunstlikkuse. Ometi hakkab üsna pea märkama kauneid hetki ja neid salvestama.

Ainuke, mida ma korterisse sisenedes muudan, ära teen, on see, et värvin elutoa pruuni põranda valgeks ja teise toa põranda halliks. Valge põrandaga sümboliseerin puhast lehte oma peas. Et mu mõtted saaksid liikuda kunstnikuna pigem valge kuubi kui musta kasti piires. Et mu väline tähelepanu oleks objektidel ja inimkeha ümbritseval, mitte harjumuspäraselt füüsilisel kehal endal. See on häälestuseks oluline. Teise toa põranda värvin halliks, sümboliseerimaks mõtteliselt defineerimatut hall-ala.

Miks just kujutus mittefunktsionaalsest ruumist?

Minu mõtted ja kujutlused ei jookse funktsionaalselt, neil ei ole oma kohta ega selget vajadust, kusagilt nad tulevad ja kusagile nad kaovad, kusagil mingil hetkel tekivad seosed. Sageli on seosed esmapilgul võimatud, kuid aja möödudes täiesti olemas. See korter annab mulle võimaluse jälgida oma sees ja peas toimuvat füüsilisel kujul, endast väljaspool. Suhtun endasse kui materjali, aja

¹² G. Perc, Ruumiliigid, Loomingu Raamatukogu (11/12). Tallinn: SA Kultuurileht, 2011, lk 43.

märki, mis reageerib välisele ja mida aeg vormib. Sellel materjalil on võimekus teha valikuid, omadus salvestada ümbritsevat endasse, jätta jälgi, sageli ise seda hetkes teadvustamata.

Kuid nagu märkisin, siis jälgin ennast kõrvalt. Püüan suhtuda endasse kui ühte objekti ruumis, mille ülesandeid ja tähendust ma veel ei tunne. Muidugi sel määral, kui see üldse võimalik on. Miks just objekti, mitte subjekti? Selleks, et tasandada tundeid, eluaktiivsust, mida pole võimalik ega vajalik kõrvaldada, kuid mille tasandamine teravdab tähelepanu ja treenib pilku objektiivsemaks. Endale kui objektile lähenemine häälestab mõtte õigesti, tekitab keeleliselt vajaliku võõristuse, mis kehatajuliselt on võimatu. Samastun mõttega, mida on väljendanud prantsuse fenomenoloog Maurice Merleau-Ponty umbes nii: keha on ise see, mille kaudu tajume objekte, keha ennast ei saa puudutada, sest ta on ise see, kes näeb ja puudutab. Kuna oleme igast küljest suhtes maailmaga, siis selleks, et seda märgata, tuleb suhe katkestada, justkui jälgida ilma ise kaasa tegemata.¹³

Lähen kaasa kujutlusega mittefunktsionaalsest ruumist ja kehast seetõttu, et olen väsinud kunsti funktsionaalsusest, kunsti tegemisest kunstnikuks olemise pärast, mida kapitalistliku ühiskonna liikmena ikka tunnetan. Pean eriti oluliseks vastata küsimusele, milline on kaasaegne inimene ja aeg, selleks, et rääkida kaasaegsest kunstist. Arvan, et kunstis peaks püüdma kujutleda võimatul ajal võimalikku, mitte jääma pausile ja ootama tootmisliini taaskäivitumist, et kunstnikuna edasi töötada. Aga ka vastupidi: kunstnikul peaks alati olemas võimalus ka kõige nõudlikumal, tootlikumal ajal teha paus – vaadelda distantsilt, koguda materjali. See luba ja võimalus peab olema kunstniku enda sees.

See korter kutsub mind, kuna oma seisvas, justkui pausile pandud olekus käib ta kokku tajutava ajaga. Harjumatu, kuid ainus, mis mul sel hetkel on. Ideaalne hall-ala.

¹³ M. Merleau-Ponty, Taju fenomenoloogia. Tlk M. Lepikult – Avatud Eesti Raamat, Tartu: Ilmamaa, 2019, lk 162.

„Kõik loeb/ the reader“

Ma loen. Jätan keha maha ja kaon, et korrakski oma üksiolemise ruumist väljuda ja saada kontakti. Kellega? Millega? „Ma olen pilk, ilma arvamusega, hinnanguta, tunneteta.“ (Olga Tokarczuk „Päeva maja, öö maja“). Ma liigun kolme ruumi vahel: mõtteruumi, virtuaalruumi ja füüsilise ruumi vahel. Olen neis kõigis korraka ja samas ei üheski ainult.¹⁴

Esimese koroonalaine ajal andis Taavet Jansen, artistinimega +aave+, välja albumi „the reader“¹⁵. See album ei olnud mõeldud lihtsalt kuulamiseks, vaid saatjaks lugemisel. Kuna autoril oli vaja antud perioodi kitsastes tingimustes (koduseinte vahele suletud koroonahiskonnas) läbi lugeda suures mahus teaduslikke tekste ning ta ei leidnud keskendumiseks sobivat muusikat, sündis sellest vajadusest album „the reader“, mis oli mõeldud toetama teose autori tähelepanu püsimist (info pärineb eravestlusest albumi autoriga).

2020. aasta suvel pakkusin Kullaagu festivalil omalt poolt albumi „the reader“ esitlusformaadiks kuulamise asemel lugemist: publik sai valida endale sobiva raamatu või teksti ning kogeda, kuidas album mõjub või ei mõju. Jälgisin ka ise esitluse jooksul, mis minuga lugedes toimub, kuidas liigub tähelepanu erinevate tekstide ja helide koosmõjul; millises vahekorras on mõtted ja kujutlus, kuidas mõjutab minu lugemiskogemust väline keskkond, minu keha asukoht ja asend.

Sellest kogemusest ja huvist sündiski tähelepanu ja tähendust, mõtlemist ja kujutlust uuriv veebieksperiment „Kõik loeb/ the reader“. Idee, mis ei vajanud teostumiseks füüsilist ruumi, vaid sellist lava, kus mõtted ja kujutlus oleksid vabad liikuma, kus füüsiline keha ei jääks ette. Kui tavapäraselt tehakse helikujundus lavastusele, siis sel korral justkui lavastasin albumit „the reader“ ja oma lugemiskogemust. „Kõik loeb/ the reader“ ei olnud mõeldud olema nõ valmislavastus, vaid ühekordne *live*-veebiekperiment, mis esietendus 29. novembril 2020 platvormil elektron.art. Tänapäevaks on lavastus „Kõik loeb/ the reader“ etendunud seitsmel korral, kahes keeles, enamjaolt pealkirja all „Kõik loeb/The Reader“.

Ajal, mil valmistasin eksperimenti ette, töötasin raamatupoes Puänt Tallinnas ja külastasin vabadel päevadel korterit 34 Rakveres. Eksperimenti loomise meetodiks sai tähelepanule järgnemine,

¹⁴ Lavastust „Kõik loeb/ the reader“ tutvustav tekst, <https://draama.ee/programm-2021/lugeja-the-reader> (vaadatud 08.01.2023).

¹⁵ +aave+, the reader, <https://open.spotify.com/album/5QoNJ8RPqf8irYFDq6IVxJ> (viimati vaadatud 09.01.2023).

sõnade ja mõtete salvestamine. Kui mõni raamat poes mu tähelepanu äratas, siis võtsin ta kätte, lugesin ja otsisin järgmist vihjet; see võis ilmuda mõnest sõnast, fraasist või terviktekstist. Sõnad või fraasid võisid mulle meenutada mõnd teist teksti või autorit, mida kunagi olin lugenud, kui nii juhtus, siis järgnesin. Samasuguse tähelepanuga kuulasin inimeste jutte enda ümber. Niimoodi mööda tekste, sõnu ja kujutlusi liikudes – justkui hüperlinke üles korjates – tekkis mingi uus tervik, mida omakorda mõjutas see korter, füüsiline ruum, kus ma ise olemas ja nüüd juba ka lugemas käisin. Korter 34, minu keha, ja veebikeskkond, mis oli sel ajal (koroonaolatsioonis) justkui ainuke ühendus välismaailmaga, hakkasid looma omaette ruumi: selged piirid kadusid, seisundid, sõnad ja kujundid sulasid ühte.

Seda väliselt passiivset, kuid sisemiselt väga aktiivset seisundit (mida tekstide ja neist tekkivate kujundite ja kujutluste vahel liikumine on) ja tajutavat mõtteruumi proovisin komponeerida tekstitöötlusprogrammis *Pages*, millest sai minu viiruseaegne „lava“ või „galerii“, kus inimestega samastuda ja kokku tulla aja poolt ette antud seisundisse – aktiivsesse paigalseisu. Ka praegu, kui neid ridu kirjutan, olen oma digitaalses lavaruumis, hetkel küll justkui proovisaalis, kuna keegi reaalses sellele lehele tekkivaid tähti ja sõnu ei loe. Hiljem salvestan siinse teksti PDF-formaati, prindin selle teksti välja, sellega lava ehk elusala justkui kaob, kuid ehk on sinu kujutlus lavana veel elavamgi!?

Kaja Kann küsib „Kõik loeb/ the reader“ eksperimendi järgselt saal.ee magasinis:

Mis oleks olnud teisiti, kui kampa oleks võetud oma tööd tundvad näitlejad? Selle lavastuse puhul siis keegi, kes oskaks teksti ja kirjutamisega täpsemalt suunata nii enda kui ka vaataja-lugeja tähelepanu. Või võtta kampa graafilise disainiga igapäevaselt tegelev proff. Ma pean silmas ikka seda, et nad oleksid olnud näitlejad.¹⁶

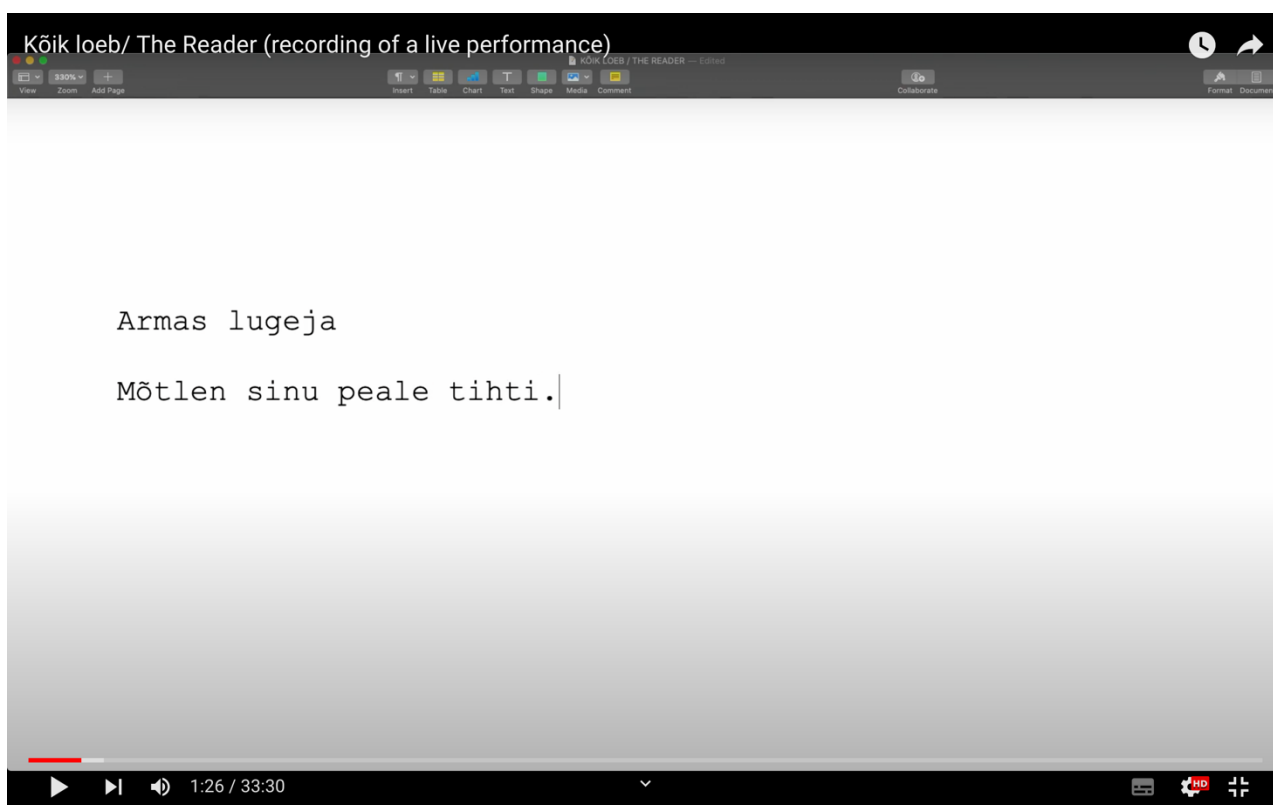
Kannu loogikale järgnedes võiks ka küsida, mis oleks siis, kui kambas oleks olnud professionaalne operaator, filmikunstnik, kirjanik? Siis oleks see olnud kellegi teise kogemus, kellegi teise mõtted, kujutluse voog, meeleline tajus, kellegi teise ruum. Antud töös ei olnud mul rolli (mida anda näitlejale), vaid mängisin reaalses maha iseennast oma ekslikkuses. Trükkal võib trükkida, aga mitte mind kehastada, graafiline disainer võib professionaalselt kujundada teksti, aga mitte kehastada teksti kujunduse kaudu teist inimest. Ma ei ole professionaalne inimene, olen inimene,

¹⁶ K. Kann, Eestikeelne ja tekstimeelne lavastus, 01.12.2020, <https://saal.ee/magazine/6899/> (viimati vaadatud 08.01.2023).

kes on professionaalne koreograaf ja etendaja. Vahendasin ennast, otsisin kontakti nii, kuidas oli võimalik. (ill 1, 2)

Tõsi küll, üldine mõttesuund on mul Kannuga sama: kui kunagi peaksin teadlikult hakkama lavastama teksti ja tekstidokumendi kujunduse kaudu midagi/kedagi muud kui iseennast, siis näen oma koostööpartneritena küll pigem professionaale kujutava kunsti ja graafilise disaini kui teatri väljalt.

Liis Varese ja Taavet Janseni „Kõik loeb/ The Reader“ taandab etendaja aga sootuks: lavastus algab valge lehega, kuhu reaajas teksti luuakse. Nii tekib huvitav kahetasandilisus, kus etendaja on korraga ära ja kohal, nähtamatu ja nähtav. Kuna see on ka dramaturgiliselt hästi üles ehitatud teos, jääb „Kõik loeb“ kummitama ning on ehk ootamatultki kaasahaarav (küllap peab ise kogema, et uskuda).¹⁷

ill 1. „Kõik loeb/ the reader“ avastseen, etendaja ilmumine teksti kaudu. Kuvatõmmis.

¹⁷ O. Karulin, Ülekantud teater, 01.05.2021, <https://www.temuki.ee/archives/2790> (viimati vaadatud 08.01.2023).

ill 2. Vahendatud ruum veebieksperimendis „Kõik loeb/ the reader“. Kuvatõmmis.

Kujutlemine/ Mõtlemine¹⁸

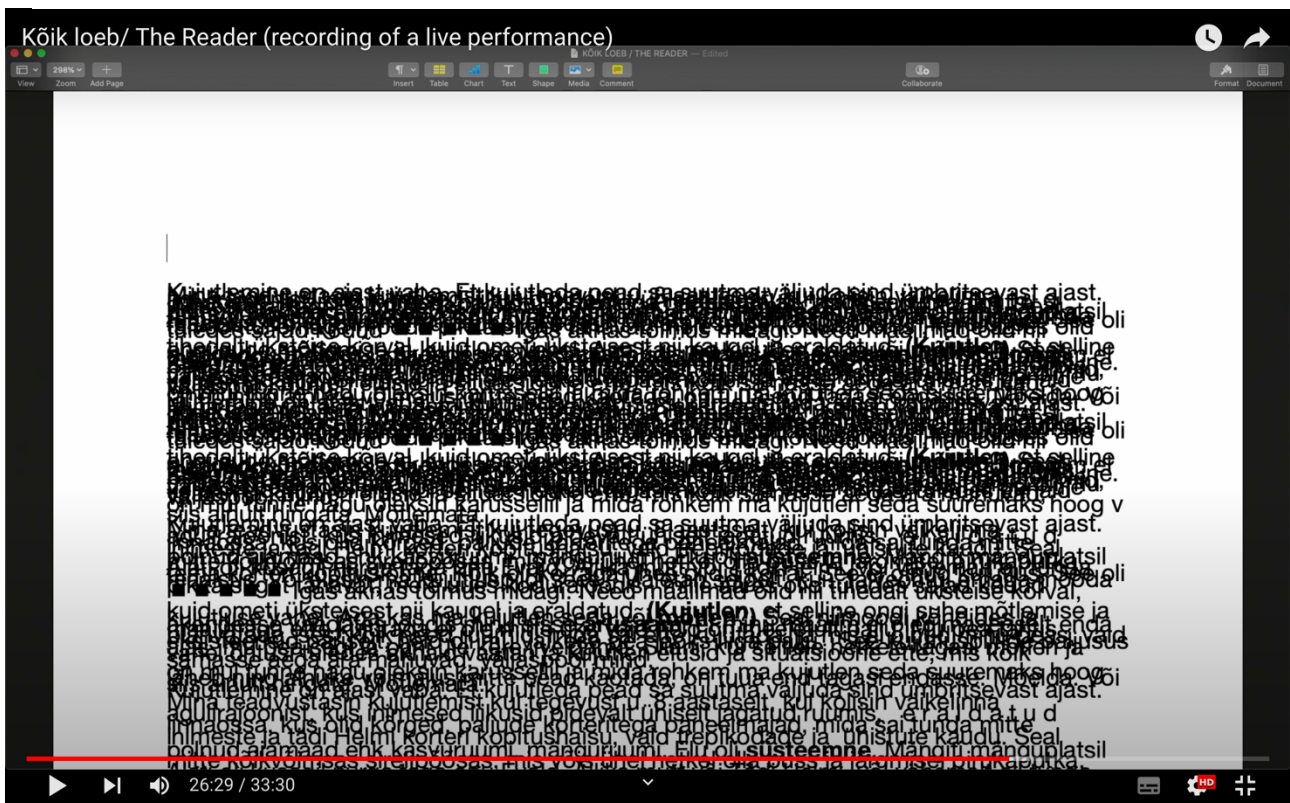
Kujutlemine on võime olla ühes kehas ühel hetkel mitmes ruumis. Mina tajusin kujutlusvõime kohalolu umbes 8-aastaselt, kui kolisin väikelinna agulirajoonist, kus inimesed liikusid pidevalt jagatud ruumis, eraldatud linnaossa. Seal olid kõrged paljude korteritega paneelmajad, mida sai tunda mitte inimeste ega tädi Helmi korteri kopitushaisu, vaid anonüümsete trepikodade ja ühistute järgi. Seal polnud aiamaad ehk elusat kasvuruumi. Uues kohas oli elu süsteemne. Mängida ei saanud mitte kõikvõimsas sirelipõõsas, mis võis ühel hetkel olla buss ja järgmisel pirukaputka, ja kus alati oli kusagil nurga taga onu Evald, Allika mutt või tädi Helmi, vaid mänguplatsil. Selles anonüümselt etteorganiseeritud ruumis oli alati midagi puudu või katki, see polnud kõikvõimas ja alati ühes pildis kohal. See oli reaalsus. Või elasin ma kujutluspildi sees?

Mäletan selgelt, kui kõndisin kord ühel talveõhtul emaga mööda pikka sirget tänavat meie uues kodurajoonis, mille ääres olid tuledes sajad kodud. Iga aken peegeldamas ruumi, milles toimumas

¹⁸ Autori tekst, ühtlasi tekst lavastusest „Kõik loeb/ the reader“, <https://www.youtube.com/watch?v=r-yvDR2rluQ> (viimati vaadatud 08.01.2023).

midagi. Need maailmad olid nii tihedalt üksteise kõrval, kuid ometi üksteisest nii kaugel ja eraldatud (kujutlen, et selline on suhe mõtte ja kujutluse vahel). Seal niimoodi kõndides ja akendesse vaadates jõudis minu sisse arusaam, et minu maailm ei olegi kogu maailm... sain aru, et samas ajas, just sel samal hetkel, kui mind tabas maailma reaalsuste paljusus, kukkus kellelgi seal tuledes akende taga teetass puruks, keegi teine tundis samaaegselt tatrapudru kõrbelõhna ja jooksis magamistoast kööki, kellegi süda seiskus, keegi ehk armuski. Juhtus palju muudki, mida ma veel ei osanud või ei tahtnud kujutleda.

Mu pea tahtis plahvatada, sest kõiki neid ruume, mida sai ette kujutada ja mis ei olnud minu peas, vaid eksisteerisid päriselt, neid oli mu väikese pea jaoks liiga palju. See kujutluspiltide paljusus ajas mu pea segi ja pani üle kere iiveldama. Siiani, kui sellele hetkele tagasi mõtlen ja vahel õhtusi tuledes aknaid vaatan ja kujutan ette elusid ja situatsioone, mis kõik samasse aega ära mahuvad, väljaspool mind, on mul tunne, nagu oleksin karussellil, ja mida rohkem ma kujutlen, seda suuremaks hoog läheb ning ainuke võimalus end mitte kaotada on tuua end tagasi endasse. Mõelda. Või siis ainult hingata, mõtlemata/ kujutlemata. (ill 3)

ill 3. „Kujutlemine/ Mõtlemine“ teksti graafiline „keha“ veebieksperimendis „Kõik loeb/ the reader“. Kuvatõmmis.

***ON AIR* ehk õhusolu aka veebikohalolu**

Kas võin öelda, et kui istun siin toolil ja kirjutan, siis olen siin ja praegu? Mida ma teen? Istun ja kirjutan. Ma võin olla siin, aga mõtetes hoopis seal. Istudes siin, kujutlen ma hetke, kui sa loed seal. Praegu kehtib meie mõlema kohta. Kuigi me kohtume selle tekstiga eri hetkedel, eri kohas, siis praegu on ikka praegu. Kaja Kann kirjeldab „Kõik loeb/ the reader“ olukorda nii:

Ajad lähevad sassi. Asjad lähevad sassi. Toad lähevad ka sassi. Ja pea läheb sassi. Ja see ruum, kuhu Liis mind kutsus, on ka sassis. Kui mõlemad pooled on sassis, siis see on ühine platvorm. See on normaalsus, tegelik seisund, ühine alguspunkt, millelt saab hakata midagi looma ja vastu võtma.¹⁹

Koroonaaegses isolatsioonis ja liikumiskeelu kiuste ei lakanud inimene olemast. Tal lihtsalt ei olnud võimalust oma olemasolu füüsilise kohaloluga tõestada, keha avalikus ruumis presenteerida. Ta ei saanud kohale tulla galeriisse, teatrisse, kinno. Mäletad ju neid linna tühje tänavaid, justkui oleksid inimesed maamunalt päevapealt kadunud. Seda suurem oli vajadus teadmise järele, et ma ei kujuta ennast ette, kusagil on ju veel keegi! Kus? Veebis.

Vajutades striimimispuuldil nuppu *ON AIR*, tähendab see, et eesriie on avanenud või galerii uks avatud, publik saali lubatud, seda aga digitaalse signaali kujul. Kõik toimingud, mida ma teen teose „Kõik loeb/ the reader“ *Pages*-dokumendis (iga liigutus, hiireklikk ja klahvivajutus) kaamera ees või taga, on nähtavad publikule, keda mina ei näe ega kuule, kuid tajun küll. Kuidas? Kujutlusvõime kaudu. Kuna ühine ruum ei ole nõ nähtav ja minu kontrolli all, ilmne, siis pean ise veel veenvamalt kohal olema, enda jaoks. Olen närvis, nagu enne igat teistki esinemist, läbin vajalikud rituaalid, et kohale tulla. Mul ei ole kordagi tunnet, et olen üksi. (ill 4)

¹⁹ K. Kann, Eestikeelne ja tekstimeelne lavastus, <https://saal.ee/magazine/6899/> (viimati vaadatud 08.01.2023).

ill 4. Liis Vares enne „Kõik loeb/ the reader“ esmaettekannet 29.11.2020. Foto: Taavet Jansen.

Naudin vabadust olla idee ja meediumiga üks. Õhu kaudu (striimituna) ei jõua publikule kohale minu keha, vaid tema enda isiklikud tajud. Tema kui vaataja tähelepanu ei ole minu visuaalsel kehal, vaid minu poolt ette söödetud ideel, mida ta justkui ise kehastab. Minu kujutlusruumist saab kellegi teise ruum – kuna minu keha ei ole visuaalselt kohal, on vastuvõtjal ruumi ennast kogeda. Minu väline vorm ei jää tema sisemisele kogemusele ette.

Veebisündmustega on aga see probleem, kui seda probleemiks pidada, et inimesed ei soovi või ei oska kohale tulla, pole harjumust. Liis Vares ütleb SAAL magazinile antud intervjuus oma õhusolu ja kohalolu kogemuse kohta järgmist:

...inimesed võib-olla pole valmis seda vabadust kasutama. Tuleb välja, et inimesed (publik) tegelikult tahavad, et keegi nad kuidagi paika paneks. Ise ei suuda ennast taltsutada, inimene on mugav. Tähelepanu läheb rändama, sest on nii palju võimalusi. Võiks ju samal ajal veel igasugu asju teha. Arvuti lahti, etendus peale ja siis võileiba tegema. See ei ole kindlasti *online*-keskkonna süü, et ei suudeta etendust vastu võtta või see ei ole see, mis on füüsilises

ruumis. Ilmselt ei ole. Inimene peab ise pingutama, et internet hästi töötaks, et su isiklik tehniline ettevalmistus oleks piisav. Näiteks kinno, näitusele või teatrisse lähen ju ikka ise, ma ei oota, et lavastaja tuleb mulle koju järgi ja paneb riidesse jne. Aga, kui publik ON ise kohale tulnud, siis on juba kunstniku roll, kes midagi teeb seal ekraani taga või peal, kuidagi aktiveerida see nähtamatu anonüümne keha teisel pool ekraani, et vaataja saaks aru, et tema on ka kuidagi osaline, et ta hakkaks enda keha tajuma. See on passiivne koht, millel on tohutu aktiivsuse potentsiaal. Ma mõtlen, et see „ekraani taga“ situatsioon võiks olla just turvaline koht, kus vaatajate kehad terviklikult üles äratada. Inimene on omas kodus – ta saaks tantsida-laulda kui vaja – kõike teha ja olla kujutluses täielikult kaasas.²⁰

Seega, harjumatuim aspekt, millega peab kunstnikuna *live*-veebikunsti puhul kohalolu kontekstis arvestama, on see, et publiku ruum ja aeg ei ole minu poolt kontrollitud. Mul on kunstnikuna ainult üks aken (digitaalne), mille kaudu publikuga kontakt saavutada, ruum justkui puudub. Tegelikult on ruum küll olemas, kuid ta on hübriidne – jagatud ruum tekib kahest füüsilisest ruumist ning digitaalsest aknast nende vahel ning lisaks on kohal ka vastuvõtja ekraani ümber olev ruum, mis kõik moodustavad osa kogemusest. Teose „Kõik loeb/ the reader“ puhul oli tegu ühesuunalise ruumiga, st etendajad ei saanud publikult vahetut tagasisidet. Seetõttu proovisin „Kõik loeb/ the reader“ puhul anda publikule vastuvõtmise juhised enne kogemuse algust oma häälega: tervitades, andes soovitusi, kuidas kogeda, vajalikud seadistused üles leida.

Kunstnikuna ei näe ma kontrolli puudumist publiku ruumi ja kohalolu üle negatiivse, vaid positiivse väljakutsena. Kes soovib, on kohal just endale sobival viisil. Nagu toob välja Claire Bishop oma artiklis „Black Box, White Cube, Gray Zone: Dance Exhibitions and Audience Attention“, teadlik vaataja tähelepanu suunamine, ühe kindla fookuse andmine, ilmnes lääne teatris alles 1870. aastal, kui R. Wagner võttis Bayreuthi teatris kasutusele frontaalperspektiiviga lava ning kaotas lateraalse vaate. Enne seda oli vaataja tähelepanus alati midagi perifeerset, publiku vaade polnud kunagi ainitine. See sotsiaalne aspekt oli ka põhjus, miks inimesed teatrisse tulid.²¹ Kuidas siis nii, et just see aspekt, kontrollimatu keskkond ning veebiruumi lõputu sügavus ja pidev kontaktis olemise võimalus, teeb vastuvõtja kogemuse justkui vähem tõeliseks võrreldes füüsilise ruumiga – nagu võis koroonaajal inimestega suheldes kuulda etteheiteid kõigele veebis toimuvale. Selle asemel, et

²⁰ Magasini toimetis, Sinust saab taas tantsija. Intervjuu Liis Vareseaga., <https://saal.ee/magazine/sinust-saab-taas-tantsija-intervjuu-liis-varesega-654/> (viimati vaadatud 08.01.2023).

²¹ C. Bishop, Black Box, White Cube, Gray Zone: Dance Exhibition and Audience Attention. TDR: The Drama Review, Volume 62, Number 2, Summer 2018 (T238), The MIT Press, lk 22–42.

tajuda veebiruumi hoomamatust ja publiku füüsilise ruumi üle kontrolli puudust takistusena, võiks seda näha omamoodi kohalolu kvaliteedina, aja ja kaasaegse keha märgina, millega tuleb arvestada ning millest võimalusel inspireeruda.

Pandeemia ajal tuli rahulolematust ilmselt sellest, et inimesed otsisid veebist seda, millest neil oli karjuvalt puudus – füüsilist kontakti ja kohaolu, seda mida veebikeskkonnal pakkuda ei ole. Nii jäi tähelepanuta kõik see, mis seal ON. Kui näiteks klassikalistes kunstiruumides teab kunstnik justkui alati rohkem, kehtestab mängureeglid, siis veebis on ehk vastupidi, kunstnikul tuleb kavalalt publiku kogemusse/mängu sisse hiilida, võib-olla isegi etendaja- või autoripositsioon publikule loovutada.

Philip Auslander seab oma raamatus „Liveness: Performance in a Mediatized Culture”²² kahtluse alla mitmed etenduskunstide teoorias siin-ja-praegu-tunnet (*liveness*) defineerivad ja kohalolutunde garantiid andvad nähtusi nagu jagatud füüsiline ruum ja kogukonnatunne. Ta toob välja, et füüsilises ruumis kohtuvad võõrad ei vaja siin-ja-praegu-tunde jaoks üksteist, nagu ei vaja etenduse kogemiseks enamusel juhtudel üksteise kohalolu ei etendaja ega publik. Teatrile on see loomupäraselt ja harjumuslikult omane, kuid see ei defineeri siin-ja-praegu-tunde olemust. Ta toob näiteks, et jalgpalliülekanne vaatamine suurelt ekraanilt koos oma küla rahvaga võib pakkuda palju enam kogukonna- ning siin-ja-praegu-tunnet kui staadionil võõraste hulgas suurelt ekraanilt mängu jälgimine. Samuti jõuab ta küsimuseni, kas etendaja füüsiline kohalolu on siin-ja-praegu-tunde jaoks oluline. Kui inimene suhtleb jututoas robotiga, kes talle reaalselt vastuseid genereerib ja inimene ei tea seda ning on täielikult vestlusesse haaratud, siis kas saab siin-ja-praegu-tunde tekkimist siduda füüsilise keha kohaloluga – seos, millele samuti etenduskunstides tuginetakse?²³ Jagan Auslanderit seisukohta ning oma kogemuse pealt nii inimese kui kunstnikuna arvan, et siin-ja-praegu-tunde olemus on kaasaegses maailmas pigem kontakti tajumises, olenemata ruumi ja keha olemusest. Kontakti veebiruum pakub.

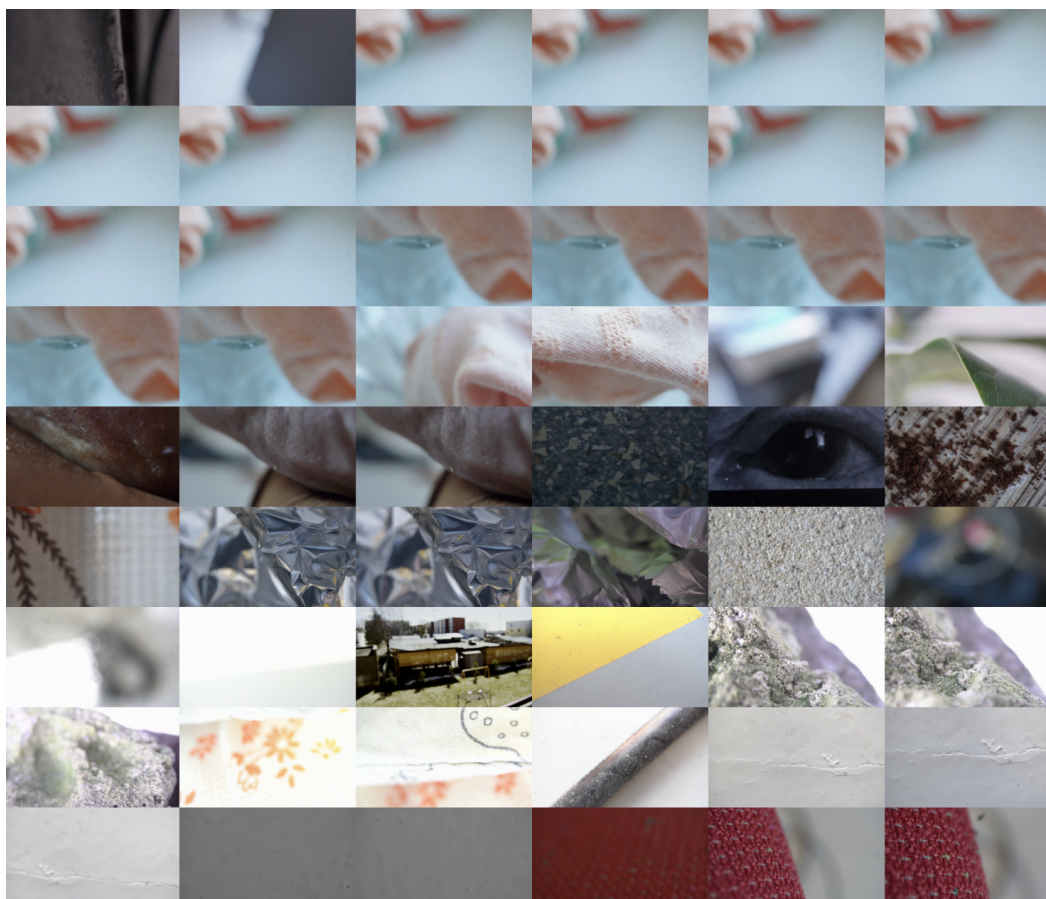
Veebiruum on keskkond, mis igapäevaselt manipuleerib inimese ajatajuga, siin-ja-praegu-tundega väga jõuliselt, kuid ometi inimene kohaneb ning veebiruum on sujuvalt integreeritud füüsilise maailma igapäevaelu sisse. Kuidas tunda kohalolu kaasaegses pidevas kontaktis olevas, kuid füüsiliselt üksildases maailmas, see on mind inspireerinud veebiruumi juures. Etendaja ja publiku veebikohalolu viise olen jälginud oma paari viimase aasta kunstnikupraktikas. Platvormi

²² P. Auslander, *Liveness: Performance in a Mediatized Culture*. New York, Canada: Routledge, 2008.

²³ Samas, lk 63–72.

elektron.art praeguses arenduses olen oma tööde puhul publikuga kontakti saamiseks, nõ jagatud kohaolu tunde loomiseks kasutanud *chat*'i või vaatajate ühisgaleriid (ill 5), kuhu iga kohalolija saab lisada kuvatõmmise ekraanil tabatud hetkest.

„Kõik loeb/ the reader“ kasutab justkui klassikalist suunatud lava ning püüab vaataja tähelepanu igati kinni püüda ja vahele võtta, mängides tõese ja pettekujutluse tähendusega. Järgmistes peatükkides juttu tulevates ruumiantropoloogiate programmi kuuluvad teosed „Korter 34“ ja „Kus sa oled?“ liiguvad seevastu kindlalt vaataja tähelepanu ja aja vabastamise poole (jälgides pigem galerii kui teatri loogikat), huvitades vaataja oma isikliku huvist ning julgustades teda iseennast ja oma tähelepanu liikumist jälgima. Autorina soovin koos vaatajaga aru saada, mis on oluline, mis on tõeline. Mis on siin ja mis on praegu?

ill 5. „Korter 34“ veebikülastajate ühisgalerii, vahendatud ruumiinstallatsiooni I päev, aprillis 2021. Kuvatõmmis.

Ruumiantropoloogiad

Antropoloogia on teadusharu, mis uurib inimest kui bioloogilist ja sotsiaalset olendit, tema iseärasusi ja põlvnemist.²⁴ Ruumiantropoloogial teaduslik definitsioon puudub.

„Ruumiantropoloogiad“ on väljamõeldud koondpealkiri uurimuslikule kunstipraktikale, mis sai alguse 2020. aasta sügisel, kui inimesi koondavad jagatud ruumid olid koroonaviiruse tõttu suletud ning kaotanud oma funktsionaalsuse. Nad lihtsalt seisisid, tühjalt.

Ruumiantropoloogiade idee autorite, Inga Saluranna, Hendrik Kaljujärve ja Liis Varese eesmärk ja huvi oli uurida inimese ja ruumi vahelisi suhteid, selle suhte iseärasusi ja põlvnemist ühiskondlikult tardunud hetkes ning just ruumi kaudu vaadelda kaasaegset inimest.

Esimene ruumiantropoloogiline projekt koostöös elektron.art veebiplatvormiga jõudis publiku ette 2021. aasta kevadel elektroni korraldatud Kõheda vastasmõju festivali raames, mis toimus veebis. Ruumiantropoloogide eesmärgiks oli füüsilise ruumi ja inimkeha vahendamine digitaalsel teel. Iga kunstnik valis oma ruumi, teema ja meetodi. Teatrist ja etenduskuunstidest pärinevatena seadsid kunstnikud teadlikult väljakutseks ruumi mitte üle ega ette lavastada, vaid edastada ruumi ja inimese suhet, olukorda, elu rütmis, mida saaks jälgida reaajas nagu looduskaameratega loomi neile loomupärase keskkonnas. Kunstiruumidega võrdlust luues – jälgida pigem galerii kui teatri ajalooikat.

Kui loomulikku või ebaloomulikku keskkonda keegi end asetab ning millised reeglid seab, oli iga kunstniku enda otsustada. Kunstniku vahendeid kasutades võtsime endale antropoloogi rolli, mille iseloomu annavad hästi edasi prantsuse kaasaegse antropoloogi Marc Augé sõnad: „Antropoloogia on alati olnud teadus siinse ja praeguse kohta. Praktiseeriv etnoloog on keegi, kes paikneb kusagil (oma kunatise „siinses“) ja kirjeldab seda, mida ta just parajasti vaatleb või kuuleb.“²⁵

²⁴ Antropoloogia mõiste, <https://et.wikipedia.org/wiki/Antropoloogia> (viimati vaadatud 08.01.2023).

²⁵ M. Augé, Kohad ja mittekohad..., lk 15.

Ruumiantropoloogia I – „Korter 34“

kevad 2021

Ka ruumiantropoloogina jätkan koostööd korteriga 34 Rakveres. Sean endale ülesandeks: kuidas anda oma kehalist kohalolu, keha ja ruumi seisundit edasi ilma füüsilise keha visuaalse kohaloluta? Kuidas anda ruumi ja tehnoloogia kaudu edasi kehalist kogemust, seejuures tajutavat keskkonda, suhteid ja olukordi ette lavastamata? Oluline on – nagu ka mittefunktsionaalse ruumi²⁶ idee puhul – mitte lollitada, kunstlikult luua võltspilti: kunstiliste valikute ja kindla kunstliku esteetika kaudu luua loomulikkuse kuvand. Otsin seda, mis on minu keha eripära, ning seda, kuidas saaksin selle eripära kaudu ruumi ja enda ruumisolu vahendada. Minu ülesanne on anda edasi ruumi toorest mittevalmis/mittefunktsioneerivat olekut ja enda meelelist seisundit antud ajas, etendamata, niivõrd-kuivõrd see üldse võimalik on.

Minu eetris (*ON AIR*) olemise viis, viis kuidas ma ruumi vahendan, on selline: asendan makroläätsuga kaamera justkui oma silmadega, liigun kaamerasilma juhtimisel vastavalt ülekande pikkusele 2–3 tundi. See tähendab, et ruum jõuab publikuni udusena, fookusest väljas, või siis detailide ja tekstuuride ning värvide kaudu, mitte kunagi teravas üldplaanis (videolink Lisas). Seda seetõttu, et minu loomulik nägemine on -4 kraadi kange, see tähendab, et minu silmadest kolmekümne sentimeetri kaugusel olev maailm avaldub mulle uduse ja kokkusulavana. Selle võttega tahan anda publikule võimaluse tajuda minu ruumi mitte pealispindse funktsionaalse ruumi kaudu, eemalt vaadates, vaid läbi tajude, tunnetusliku sisemise ruumi kaudu. Olen kohal ka läbi oma hingamise – kannan oma ninas mikrofoni. Töötab ka ruumimikrofon, mis edastab mu samme ja distantse erinevate ruumi osade vahel, lisaks naabreid ja muid „ruumiväliseid“ helisid.

Selles protsessis juhatavad mind kolm mõtet Juhani Pallasmaa raamatust „The Eyes of The Skin“ :

1. Nägemine paljastab selle, mida puudutus juba teab. Puutetundlikkust võiks pidada nägemise alateadvuseks. Meie silmad silitavad kaugeid pindu, kontuure ja servi ning teadvuseta puutetundlikkus määrab kogemuse meeldivuse või ebameeldivuse.²⁷

Soovin ekraani või täpsemini vaataja nägemismeele kaudu edasi anda puudutust. Et publik saaks minu ruumi katsuda. Olulised ei ole asjad, mis minu ruumis on, vaid tekstuurid, valgus, värvid.

²⁶ Käesolevas tekstis, lk 10.

²⁷ J. Pallasmaa, *The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses*. West-Sussex, England: John Wiley & Sons Ltd, 2012, lk 46.

Olulised on aistingud ja tunnetus. Lähen pindadele lähedale, järgnedes materjalidele ja värvidele, mis mind kutsuvad. Tähelepanu ei ole asjade funktsionaalsusel, hierarhial – suured asjad, väiksed asjad, olulised, mitteolulised. Tähtis ei ole aru saada, millega tegu, vaid sellest, milline ruum avaneb, kui läheneda sellele virtuaalse puudutuse kaudu. (ill 7)

2. Silm on kauguse ja eraldatuse organ, puudutus aga lähedus-, intiimsus- ja kiindumustunne.²⁸

Kui kohtume veebi vahendusel, siis valdavalt tähendab see seda, et oleme füüsiliselt üksteisest kaugel. Paradoksaasel kombel saab siis silmadest ehk eraldatuse organitest see, mis võib meid lähedandada. Püüan silmade kaudu jõuda maksimaalse läheduseni. Seega vaatamise teravus mitte ei lähenda, vaid pigem kaugendab. Kui näen vähem, siis tunnetan keha kaudu rohkem. Kui ma ei näe asjade ruumilisi mõõtmeid ja suhteid, siis saan ette kujutada ruumi, mida pole võib-olla olemas, kuid loodan, et võimendub ühine kujutlusväli, mis lähendab abstraheritud ruumi kaudu kahte eralduses olevat inimkeha. Kuigi ruumid võivad olla erinevad, siis materjalid, mis meid ümbritsevad, on samad – kas olevikus, minevikus või tulevikus.

3. Nägemine isoleerib, samas kui heli ühendab; nägemine on suunatud, heli aga igasuunaline. Nägemine viitab välisele, kuid heli loob sisemuse kogemuse.²⁹

Kui nägemismeele kaudu saab infot ruumi kaudu ning seeläbi on võimalik teha mingeid järeldusi ka ruumis liikuva keha kohta, siis oma hingamise heliga annan otseselt edasi oma sisemist kehas olemise kogemust ja keha kohalolu ruumis. See on oluline, sest keha, kes vahendab, on ise ruumis ning ruumi poolt mõjutatud, keha pole kunagi vaatleja, sest see, mida ta vaatleb ja kogeb, ongi tema, nagu kirjutab Merleau-Ponty.³⁰ Hingamise heli seob keha ruumiga ning ruumimikrofonid seovad keha ja teda ümbritseva ruumi (korterit) omakorda korterit ümbritsevate kehade ja ruumidega (helidega, mis tulevad väljastpoolt korterit, naabrite juurest ja tänavalt).

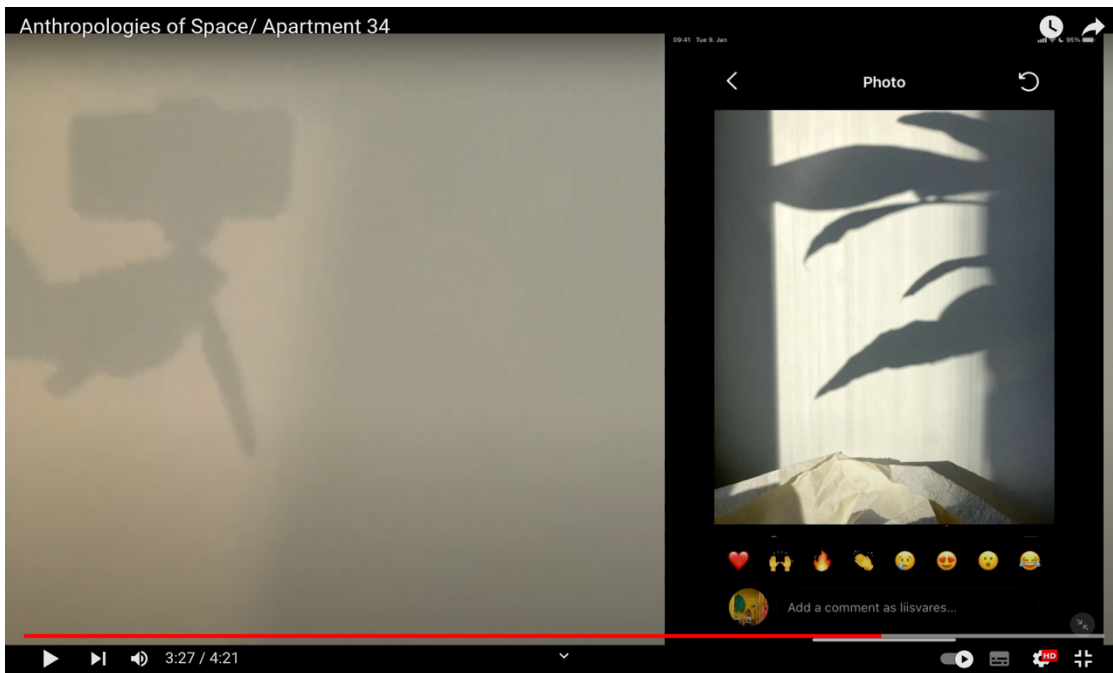
Veel ühe meetodina kasutan nõ ruum-ruumis-võtet. See tähendab, et edastan oma kohalolu ruumis telefonikaamera ja interneti kui ruumi kaudu. Üks videopilt on nõ seisev ruumikaamera minu korteris, mis on suunatud mingile pinnale, ruumidetailile, ning väiksem telefonikaamera-aken liigub selle pildi peal. Selle akna kaudu saan minna internetiavarustesse ja ka oma Instagrami kontole,

²⁸ J. Pallasmaa, *The Eyes of the Skin*, lk 50.

²⁹ Samas, lk 53.

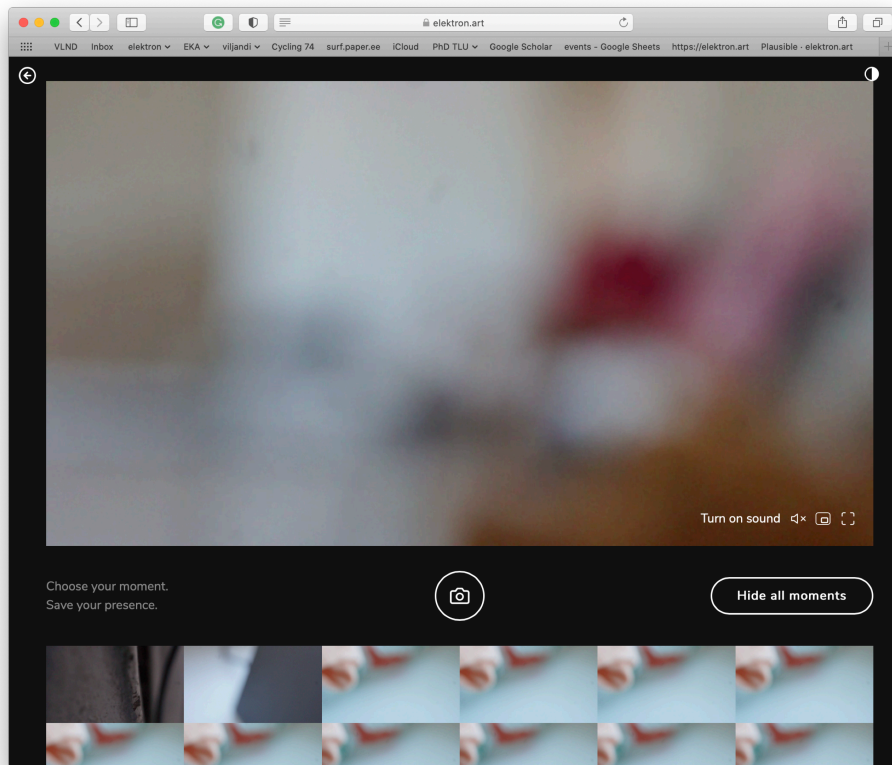
³⁰ M. Merleau-Ponty, *Taju fenomenoloogia*, lk 162.

paigutades seal toimuvat reaalsust (*story'd, feed*) füüsilisse ruumi ja sellesse hetke, kus välisel vaatlusel viibin. (ill 6)

ill 6. „Korter 34“ ja ruum ruumis võte, aprillis 2021. Kuvatõmmis.

Publik saab jälgida iga ruumiantropoloogilist ülekannet täpselt nii kaua, kui soovib, ning alati taaskülastada, nagu looduskaamerate puhul. Lisaks saab vaataja salvestada soovitud hetki ühisesse albumisse: valitud hetkest on võimalik teha kuvatõmmis just selle projekti jaoks väljatöötatud kasutajaliidese abil (disainer Kristjan Jansen). Nii fikseerib vaataja justkui oma kohalolu selles virtuaalses ruumis. (ill 7)

ill 7. Kristjan Janseni loodud kasutajaliides ja veebikülastajate poolt tabatud hetked vahendatud ruumiinstallatsiooni „Korter 34“ ühiskaloris, aprill 2021. Kuvatõmmis.

Kolme päeva jooksul Kõheda vastasmõju festivalil, mille programmis Ruumiantropoloogiad aset leiab, näeb publik minu ruumist siiski ka ühte üldplaanis kaadrit (ill 8) viimase kolmetunnise ülekanne viimast kolmekümnet minutit: üks ruum/üks tuba, üks keha, hingamine ja naabrite hääled.

ill 8. Vahendatud ruumiinstallatsiooni „Korter 34“ lõpukaader, aprill 2021. Kuvatõmmis.

Ruumiantropoloogia II – koreograafiline ruum „Kus sa oled?“

juuli 2022

Ruumiantropoloogia II „Kus sa oled?“ on korter 34 seeria viimane osa, mis on pooleteise aasta pikkusest keha ja ruumi jälgimise kogemusest välja võrsunud teos. Eelnevad tööd, seisundid ja vahendatud kogemused valmistasid seda ruumi ette ning nad on ise selle sees.

Pärast mõningast olemist selles korteris tekkis mul kindel arusaam, et ma ei lõpeta selles korteris üksi. Mind huvitas see, mis juhtub minu ja ruumi suhtega siis, kui sinna sisenevad külalised, sest ei ole ma ju üksi selles maailmas. Mis juhtub minu ja ruumiga, kui kapsel läheb katki, kui saabub vööras?

Ma soovisin pakkuda sellist viljakat mittevalmis ruumi ja inimese toorest olekut teistelegi, sest kui mina seda vajasin, ehk võiksid vajada seda mu kaasaegsedki. Nagu sõnastab Ene Mihkelson essees „Isiklikust kunstis“: „Väga sügaval ei ole vahet isiklikul ega ühiskondlikul elul. Ühiskondlik on isikliku üks väljaelamise viis, seesmine väline külg.“³¹ Ühtlasi oli see test iseendale: kas olen sellisele sügavusele jõudnud, kui kaugemale või lähedale endast olen liikunud? Kas hall-ala on veel alles?

Kujutlesin külalistele avatud korterit ruumina, kus saab vabaneda korraks oma harjumuspärasest identiteedist ja funktsioneerimise viisist. Ruumina, mis võimaldaks vaadelda ennast, aega ja inimesi enda ümber, sildistamata. Ruumina, kus asjad ei käi kindlal viisil, kus keegi ei ütle, kuidas tehakse ja ei tehta. Tundsin, et see ruum on vajalik, kuna maailm oli muutunud tundmatuseni, pärast koroonaviirust ja Venemaa sissetungi Ukrainasse ei olnud asjad enam tuttava koha peal. Maailm ei toiminud harjumuspäraselt, kuid oli ometi olemas. Soovisin pakkuda paigalseisu võimalust, viisi hetke venitada, et aja olemust kogeda ja siis ikka edasi, mitte tagasi liikuda.

Ülalkirjeldatu oli minu soov, mis langes kokku platvormi elektron.art tahtega jätkata ruumiantropoloogilisi otsinguid. Ruumiantropoloogiline lähenemine sobis ka rahvusvahelise etenduskunstide festivali Baltoscandal programmi, mis toimus 06.07–10.07.2022 Rakveres. Seega astusid sel korral ruumiantropoloogidena kunstnikud Inga Salurand (EST), Daria Khrystych (UKR), Bohdana Korohod (UKR), Liis Vares (EST) üles Rakveres. Mina, Liis Vares, jätkasin koostööd

³¹ E. Velsker, M. Velsker, Vaba inimese tunne: vestlused Ene Mihkelsoniga. Tallinn: EKSA, 2019, lk 15.

korteriga 34. Projekti juures tegutsesid ka iseseisvad arhivaarid Tanel Rander ja Kelli Gedvil, kelle ülesanne oli arhiveerida ruumiantropoloogiate projekti endale huvipärasel moel.

Külalise kehas

06.07.–09.07.2022, korter 34 Rakveres

Telefon heliseb.

- Tere, korter 34 kuuleb.
- Ma olen nüüd vist kohal. Sooviks sisse saada.
- Kas teil on seljas kollane jope?
- Jaa.
- Õues sajab, eks? Kas natukene või päris kõvasti?
- Päris korralikult.
- Hästi. Siis lasen teid sisse. Olen kohe all.

Sisenen korterisse kolmkümmend neli. Valgel vaibal on inimeste jäetud jäljed. Siin tuleb otsustada, kas võtta jalanõud jalast või mitte, ja kuhu edasi liikuda. Võtan jalanõud ära, sest teised on sama teinud. Seinud katavad vanad ajalehed, tapeedikihid on maha kooritud, kuid mõned jäljed on jäänud. Kohe vasakut kätt on kaks ust. Vist tualett ja vannituba.

Paremal on halli põrandaga tuba, lähen sisse. Siin toas on üks laud, mis enne oli tegelikult aken, selle peal on kaart. See on Rakvere kaart, kuid tänaseks on paljugi muutunud. Seda korterit selle kaardi peal ei ole, sest seda korterit ei olnud veel olemas. Kaardi tagumisel küljel on tekst. Seda teksti saavad kõik kohalolijad lugeda, kui nad viitsivad laua alla minna. Mina viitsin. Poen laua alla ja loen (kaardiomaniku tekst, toimetamata kujul):

Selle kaardi sain mälestuseks peale esimest tuleristset 1941 a. augustis. Selle kaardi omanik sai haavata Kureküla teeristil. Haiglasse minnes andis ta kaardi Ludvig Grothus'ele, kes oli pärit samast linnast Rein-Westwalist Kölnist, nimi Heinch Rosenberg. Mina, Arni, Mölleri Kalju ja veel 19 Rakvere poissi läksime vabatahtlikult kaasa sama väeosaga. MGA jaama juures teiselpool Leningradi sai pihta minu sõber Ludvig, kes käskis mul kaarti hoida. Kaart jõudis ära käia minuga koos Schlüsselburgi (Laadoga ääres) lähistel, räägiti viiest kilomeetrist.

Seal olime kotis kallid jõulupühad ja veel paar nädalat uuest aastastki. Siis saime kellegi abiga kotist välja. Räägiti, et rebase pataljon oli säääl suure töö ära teinud. Kui see tõesti nii oli, siis minu läbi saavad tänusõnad edasi öeldud „Goethe“ (Valge hüppava hobuse deviis) kannatajate nimel.

Nii ma rändasin 1942. aasta veebruaris Rakvere poole, kaart põues ja nägu pindesse mässitud (sain kärna vist õhutõrje mürsu killust, millel oli mingi pügalate jaotus peal).

Loodan, et järgmine, kes minult kaardi saab, ei pea seda edasi andma vere hinnaga.

Vahepeal on tuppä tulnud keegi vanem proua ning tema, kes mu korterisse lasi, ütleb, et kui kõik ei taha või ei saa laua alla minna, siis võib ka kõva häälega teistele kaardi tagaküljel oleva teksti ette lugeda. Loengi sellele prouale ette. Proua ütleb, et need on Atsi mälestused. Ta olevat siin korteris Atsil niisama külas ja sünnipäevadel käinud. See proua on naaber.

Poen laua alt välja. Minu ees on avatud uks rõdule, aga seal on juba mitu inimest ees, vaatavad midagi ja vahel räägivad kellegagi, kes on rõdu all või kõrvalrõdul. Tulen hiljem tagasi... Siin toas on veel kaamera. See, kes mind tuppä lasi, ütles küll, et kõike võib katsuda, asukohta muuta. Vahel mõni liigutab kaamerat, mina pelgan.

Siit otse üle koridori on vist köök. Lähen sinna. Inimesed on kogunenud ümber laua, nad joovad kohvi ja ajavad juttu, üks mees ampsab leiba ja küsib: „Kas sa tead, kus mina praegu olen?“

Kiilaspäine tüdruk raputab pead. „Ma olen kolmes kohas korraga: Tartus oma vanaema korteris, Ida-Virumaal oma teise vanaema korteris ja siin.“ Siis nad märkavad mind:

- Tere!

- Tere!

- Kohvi soovid?

- Jaa. Aitäh.

- Musta või piimaga?

- Piimaga, kui saab.

Samal ajal heliseb koridoris telefon. Kiilaspäine tüdruk hüüab: „Kas keegi saab palun vastu võtta?!“ Siis pöördub tagasi minu poole: „Ole hea, tule istu siia. Kohvi tegemiseks peab kasutama sellist eripärast koreograafilist võtet.“ Võte seisneb sellest, et väikest mokakannu tuleb ühte serva pidi toetada gaasipliidi rauale. Kannu ei saa otse plaadile panna, sest siis kärssab kohv ära. Kui kohvi

hakkab nirisema, siis tuleb tõsta kann kohe tule kohale ja hoida seal, kuniks kogu kohv on välja jooksnud. Kohvi tegemise koreograafiline võte edasi antud, kiilaspäine tüdruk kaob. Rohkem ma teda ei näe.

Kohv joodud, leib võiga söödud, liigun tagasi esikusse. Koputan vasakut kätt oleva kapi uksele, sest see, kes mind sisse lasi, ütles, et kui uks on kinni, siis koputa enne, kui sisened. Keegi ei vasta. Uksele on kirjutatud: Sander Saarmets, Jan Kaus ja UNUSTA, *FORGET*. Nagu pihile läheks või üksildasse hingesoppi. Seal olen ainult mina, ekraan ja hiir. Ajan hiirega mälu- ja tajupilte taga, kuniks keegi koputab uksele. Võpatan. Tema vabandab.

Kapist väljas. Uks, millel on kirjas Kõik loeb/ The Reader. Ukse taga valge põrand, tapeet ühes seinas, ühes nurgas tugitool ja lamp, teises vinüülimängija, mis mängib, kuigi plaati ei ole. Heli on küll. Istun tugitooli ja loen sealt leitud raamatut „Ruumiliigid“. Keegi, kes enne mind on lugenud, on märkinud ära mõned kohad tekstis. Näiteks sellise:

Ilmselt kuluks ära pisut rohkem kujutlusvõimet, et manada silme ette korterit, milles ruumide jaotuse aluseks oleks meelelised funktsioonid: on küllalt kergesti mõistetav, mis võiks olla gustatoorium või auditoorium, kuid mõelgem, mismoodi võiks välja näha visioorium, haistla, kompl...³²

Selles toas on veel igasugu asju: tops saepuruga, tühi album, kuivanud päevalill, kuivanud liblikas, malenupud ilma lauata, kuid keegi on seda ometi mänginud. Seinale on kirjutatud:

SEE ON ETENDUS/THIS IS A PERFORMANCE

9. JUULIL/JULY KELL 13:00/AT 14:30

Siis on veel üks tuba, mille uks on kinni. Tavaliselt inimesed ei julgegi alguses sinna minna. Keegi just väljub, ma sisenen, sulgen ukse enda järel. Hingamise heli. Vajun asemesse, vajun mõttesse: tuleb meelde, et keegi rõdul rääkis kiigest, mille avamiseks on võtit vaja. Võti olevat soki sees.

³² G. Perec, Ruumiliigid, lk 42.

Kunstniku nahas – valikud

Mõte külaliste tulekust tekitas ärevust. Kohe tekkis küsimus: mida ma teen? Sarnaselt, nagu ikka elus tekib, kui külalised on tulekul – mida mul on pakkuda? Kuidas ma oma ruumi esitlen, kui korrastatult või segamini? Mida tähendab korrastatus selles pooleriolevas mittefunktsionaalses ruumis? Kõige raskem oli hoida ja usaldada protsessi, jätkata olemisega selles ruumis ning lubada olulisel ilmuda, seisunditel tubadesse salvestuda – lubada korteril olla tema enda rütmis, mitte allutada teda enda vajadustele ja kunstnikuna läbikukkumise hirmudele.

Minu korteripraktika keskseks küsimuseks nii kunstniku kui inimesena oli saanud: kus ma olen? On see pelgalt minu isiklik ruum, kujutelm, või kas on midagi üldist, mida saab võõraga jagada ja tal lasta kogeda ilma, et olukord korteris muutuks näitemänguks? Minu jaoks oli viiruseaegne suletud maailm isikliku arengu plaanis mõjunud rikastavalt, intrigeerivalt: üle pika aja tundsin end olevat eluga kontaktis, mitte omas kunstlikus mullis. Ometi hakkas väljastpoolt üha kõrvu ootus tagasi pöörduda „päris“ elu, „päris“ kunsti juurde – tagasi normaalsusse. Kus olin ma seni olnud?

Otsustasin jätkata nüüdseks juba väljakujunenud meetodiga: komponeerida ruumis olemas olnud ja olevaga – mõtete, kujutluste, seisundite ja objektidega, mis olid kogunenud sinna poolelise aastaga või jäänud sinna varasemast. Võiks öelda, et jätkasin ruumi kaudu enda avastamist ja sisse lavastamist. See tähendas näiteks seda, et tuba, kus sündis ja etendus lavastus „Kõik loeb/ the reader“, pidi jääma selleks samaks ruumiks. Nii saidki koreograafilise ruumi „Kus sa oled?“ külalised kogeda kolmel esimesel päeval etenduse ruumi füüsilisel kujul. Viimase päeva, 9. juuli hommikupoolikul oli avatud ainult korteri virtuaalne aken, sest valmistasime Taavet Janseniga ette ja mängisime etendust „Kõik loeb/ the reader“. Õhtupoolikul sai sisse astuda etendusejärgsesse ruumi, kus kõik oli pisut teisiti, kuna asjad paiknesid moel, mis võimaldas etenduse toimumist, ning ka minu seisund oli muutunud. (vt Lisa 1)

Kui valgest toast sai üsna alguses „Kõik loeb/ the reader“-ruum, siis halli põrandaga toast kujunes ruum, kus asjad rändasid: vahel toimis ta magamistoana, vahel keskendumisruumina. Kõige sagedamini olin selles ruumis siis, kui ma ei teinud midagi, lihtsalt vaatasin aknast välja, kuidas teisel pool aeda kohalikul turuplatsil kogunevad huligaanid, vahel lehvitasin neile, vahel salvestasin nende tegevust, kuulasin nende muusikat. See on rõduga tuba, seal saab värsket õhku, kuulata naabrite juttu. Seega kõige rohkem väljapoole pööratud ruum. Projekti „Ruumiantropoloogia I“ ajal oli see tuba, kus asus striimiskeskus. Tuba, kus tegutses tehnik Taavet Jansen ja kust avanes

virtuaalne aken, mis hoidis ühendust eluga väljaspool korterit. Selle ruumi südameks saab kunagise korteriomaniku Rakvere kaart, mille leidsin äravisatavate asjade hulgast kuu enne koreograafilise ruumi avamist. Halli põrandaga tuba on kõige avatum ala, koha ja mittekoha tunnetusega mängiv ruum, küsimuse „Kus sa oled?“ tuum. (vt Lisa 2)

Köök oli ja on alati olnud minu jaoks see koht, kus inimesed kohtuvad ja tekivad suhted. (vt Lisa 3)
Köök on elu tuba. Köögist pärineb minu erksaim mälestus selle korteri varasemast elust. Ma ei tundnud selles korteris varem elanud vanaema inimesena ning mind painas pidevalt küsimus, mis talle päriselt rõõmu teeb, kes ta päriselt on? Need ei olnud perekondlikud koosviibimised, milleks ta oli alati suurepäraselt ettevalmistanud, lauad lookas, alati oli pakkuda rohkem kui vaja. See oli roll, mida ta täitis, kuid mida mina ei uskunud. Kord, kui talle külla läksin, sattusin peale hetkele, kui tal olid külas kaks parimat sõbrannat, kellega nad köögis kohvitasid ja ilmselt konjakit jõid. Neil oli köögis „päris“ olemine. Selles ruumis said jagatud tõelised mõtted ja tunded. Oleksin nii väga tahtnud sellest ruumist osa saada, tema sisse näha, kuid mind sinna ruumi ei lastud. Sellest seigast sai alguse virtuaalse akna idee, kaamerasilm, mis oli algselt suunatud halli põrandaga toast justnimelt kööki.

Virtuaalse akna keskne mõte ei olnud edasi kanda korteris toimuvat, vaid pigem olla salasilm, ta sümboliseeris vaadet sinna, kuhu muidu kunagi sisse ei näe. Aga samas oli võimalik tunnistada kõrvalt midagi, mida füüsilises ruumis olijad kunagi ei märganud. Ainuke võimalus saada osa füüsilisest kogemusest oli tulla kohale. (vt Lisa 7)

Endine magamistuba hoidis pikalt asju, mis olid jäänud alles, millega ei osanud midagi teha, kuhugile panna. Minu korteris viibimise ajal oli ta pigem kolikamber. See tuba lihtsalt oli. Vahel käisin sealt midagi otsimas või püüdsin temaga kontakti luua, kuid selget äratundmist ei tekkinud. Ruumiantropoloogiatega esimese osa ajal veetsin selles oma ülekande kolm viimast tundi: oma hingamist kuulates ja kaamera kaudu ümbritsevat jälgides. Seda materjali kasutasin samas toas ka teoses „Kus sa oled? “. Sellest saigi mälestuste tuba. (vt Lisa 5)

Korteri endisesse koridorikappi kolis Jan Kausi ja Sander Saarmetsa veebiinstallatsioon „Unusta“.³³ See teos on „Kõik loeb/ the reader“i“ kaasaegne, mis sündis sellel üldsuse poolt justkui surnuks tunnistatud koroonaajal, mida tahaks parem unustada. „Unusta“ tegeleb protsessiga, mis lubab

³³ S. Saarmets, J. Kaus, Unusta, <https://unusta.elektron.art/unusta.html> (viimati vaadatud 08.01.2023).

mälestustel tekkida. „Unusta“ teeb ruumi, mitte ei võta ruumi. „Unusta“ toob su kohale, ta teeb mõtte ja kujutlusega seda, mida on vaja mitte tagasi, vaid edasi liikumiseks. Kui korterit 34 võiks seostada esmalt mälestuste ja mäluga, siis minu jaoks oli olulisem olnud unustamine, olnust loobumine. Olen unustaja, mitte mäletaja – kuigi korter 34 Rakveres ei ole ju minu jaoks tühi koht, ei olnud need ruumid sellele vaatamata minu jaoks täis mälestusi, mis minu olemise seal võimatuks oleks teinud. Unustamine on ellujäämisinstinkt, see annab liikumisvõime. Minu soov oli „Unusta“ kujul anda külalistele võimalus korterisse kohale jõuda või siis minnes temast lahti lasta. (vt Lisa 4)

Samavõrd oluline, kui oli korter 34 puhul kõik see, mis jäi tuppa seinte vahele, oli ka vaade aknast välja – analoogekraan. Välja vaadates olen kohal ja kaasatud. Ühel pool ostukeskus ning teisel pool turg. Linnaruumi süda.

Kutsusin teost „Kus sa oled?“ koreograafiliseks ruumiks. Sisenemiseks helistasid inimesed lauatelefonile, vahel juhatasin ma neid sõnadega läbi linna, vahel läksin lihtsalt trepikoja uksele vastu. Vahel tegi seda minu asemel keegi teine. Vahel alustasid nad isiklike antropoloogiliste vaatlustega maja tagant kiigeplatsilt. Kõik sõltus hetkest, millal kohale tuldi. Ainukene soovitus, mida külalistele anda sain, oli see, et kui uks on kinni, siis koputada. Soovitasin kasutada võimalust uksi sulgeda, ise määrata oma ruumis olemise viis: kui kaua, kui pikalt ja kellega, nagu ma ise olin enda vajadusi ja huvisid selles korteris jälginud. Julgustasin kasutama huvipakkuvaid asju, muutma vajadusel asukohta. Julgustasin neid ruumi puudutama, elama sisse. Ja selle ruumi liigutamise ja puudutamise kaudu otseselt liigutama ja puudutama mind. (vt Lisa 6)

Ma ei olnud endale rolli ette määranud. Oluline oli mitte mängida, jätkata toorelt ruumiantropoloogina, kohaneda vastavalt enda ja ruumi vajadustele, anda ruumi endale ja külalistele, anda ruumi sellele, et nende kohalolu saaks minu kohalolu liigutada. Jääda truuks protsessile jagatud ruumis ja ajas, nii heas kui halvas.

Volja

Liisil oli koduhoovis, seal kus olid ka Allika mutt ja onu Evald³⁴, oma kiik. See oli koht, kus ta käis sisemist tasakaalu otsimas, vabaduse tunnet maitsmas. Kiik andis hoogu ja jõudu, aga samas rahustas. Kui Liis 2020. aasta sügisel korterisse 34 jõudis, oli sellegi hoovis kiikedega plats. Kiiged olid nigelad, plastikust, aga vähemalt olemas. Liis ei käinud kiikumas, kuid jälgis aknast nende potentsiaali, tuule käes kõikuvaid hoolaudu, ja see andis talle hoogu ja jõudu.

Aasta jooksul lõhuti üks kiik, siis teine. Viimaks kõikus vaid üks kõis tuule käes. Potentsiaal oli võetud jõuga, alanud oli ka sõda Ukrainas. Kui seni oli käinud Liis korteris olemas, siis nüüd oli selge, et tuleb teha monument vabadusele ja see betooni valada. Las aeg kulutab ja paneb proovile, kuid keegi ei saa võtta jõuga!

Sel päeval, kui Liis korteri 34 köögis oma kiigeplaati savisse vormis, mängis raadio, kus tõlkija Katja Novak rääkis Ukraina vapi sümboolika tähendusest. Kujutis, mida inimesed ekslikult kahvliks kutsuvad (ill 10), on kirillitsa tähtedest kujundatud sõna *volja*, mis ukraina keeles tähendab vabadust – kuid mitte liikumisvabadust või sõnavabadust või muud ruumis liikumise vabadust, vaid sisemist tungi ja tahet midagi teha. „Avatud ruum nende ümber on olemas, sest nad on sündinud siin, see on nende maa. Aga see, et nad kaitsevad seda, on juba *volja*,“³⁵ toob näite vapi tähenduse ja sõjas elavate ukrainlaste olemuse kohta Katja Novak. Seda kuuldes kirjutab Liis savisse oma sõrmega ВОЛЯ. (ill 11)

Kiike aitas tehniliselt teostada ja installeerida Marko Odar. Kiik sai üles 5. juulil ning pandi esmalt lukku, et hoida eemal teisel pool aeda, turuplatsil kogunevad ja eelmised kiiged lõhkunud noortekambad. Töö autor andis esimestele koreograafilise ruumi „Kus sa oled?“ küllastajatele soki sees lukuvõtme ning küsimusele „Kas paneme kiige lukku tagasi või jätame lahti?“ vastas autor, et seda võivad külalised ise otsustada. Nii liikuski võti küllastajalt küllastajale, kuna inimesed järgisid eelkäijate tava, kuni 8. juuli õhtul otsustas üks külalistest, et kiik peab jääma avatuks. (ill 9, 12)

³⁴ Käesolev tekst, lk 16.

³⁵ Keelesaade. Ukraina sümbolitest, kirjandusest jm, <https://vikerraadio.err.ee/1608561067/keesaade-ukraina-sumbolitest-kirjandusest-jm/3a14752bba4f3d67b88405688f8826aa> (vaadatud 08.01.2023).

ill 9. „Kus sa oled?“ külaline edasi andmas
kiigeluku võtmesokki, 08.07.2022.

Foto: Epp Kubu

ill 10. Kiik „Volja“, 08.07.2022. Foto: Alana Proosa

ill 11. Ukraina väike vapp,

https://et.wikipedia.org/wiki/Ukraina_vapp

ill 12. „Kus sa oled?“ külalised kiigeplatsil,
08.07.2022.

Foto: Alana Proosa

Väljumine. Ilma nahata tunne³⁶

Pärast 9. juulit katkestasin interneti- ja telefoniühenduse korteriga 34. Kerisin kokku juhtmed, võtsin kaasa ekraanid, tugitooli, lambi, kohvikannu ja raamatud ning lahkusin. Maha jäid külaliste jäljed valgel koridorivaibal, kuivanud päevalilled, kaart II maailmasõja ajast, kuivanud leivad, tapeet seinal.

Korteri viimane külastus ootab mind veel ees, et korjata „ruumiarheoloogina“ üles jäljed, kuid seda mitte eesmärgiga pöörduda tagasi, vaid et liikuda edasi. Kunstnik Lynn Hershman Leeson sai kolmkümmend kaks aastat pärast seda, kui politsei konfiskeeris tema teose „The Dante Hotel“ (hotellituba, mis oli külalistele avatud ööpäevaringselt terve aasta vältel, enne politsei tulekut), tagasi umbes üheksakümmend kasti sellest ruumist pärit esemeid. Vestluses arheoloog Michael Shanksiga tunnistab ta: „Rada ja säilmed võivad olla uinunud, kuid nad on olemas, oodates taaselustamist või millekski muuks ellu äratamist.“³⁷ Nii ootan ka mina põnevusega, mis alles jääb ning mind edasi kannab. Seniks aga elab edasi korter 34 Tanel Randeri ja Kelli Gedvili tõlgenduses platvormi elektron.art kodulehel.³⁸

9. juuli õhtul korteris 34 tundsin ennast ka ise külalise, vaba vaatejana, sellepärast võtaksin selle ruumi siin paberil kokku arhivaar Tanel Randeri sõnadega:

See tunne jäi prevaleerima seoses Kortoriga. Ilma nahata tunne. Või siis see tunne, kui süüa jäätist tundlike hammastega. Aga hammaste asemel on kogu su keha ja kogu su psüühe. Aga mis täpselt selles korteris seda tunnet esile kutsus? Ilmselt tühjus ja need seinad. Lahti kistud krohv magamistoas. Lisaks üleüldine „promising but not delivering“ õhkkond. See oli ilma nahata korter. Ta ei etendanud mitte midagi. Etendama hakkasin mina, etendama hakkasid inimesed. Korter kutsus esile puuduoleku, vaakumi. See on alati valus.³⁹

³⁶ Tanel Rander, Ilma nahata tunne–korter, <https://elektron.art/projects/ruumiantropoloogiad/aja-hambad/three-feelings> (viimati vaadatud 12.01.2023).

³⁷ G. Giannachi, Gabriella. N. Kaye. M. Shanks, *Archaeologies of Presence: Art, Performance and the Persistence of Being*. USA, Canada: Routledge, 2012, lk 223.

³⁸ Ruumiantropoloogiad, arhiiv, <https://elektron.art/projects/ruumiantropoloogiad> (viimati vaadatud 12.01.2023).

³⁹ Tanel Rander, Ilma nahata tunne–korter, <https://elektron.art/projects/ruumiantropoloogiad/aja-hambad/three-feelings> (viimati vaadatud 12.01.2023).

Tanel Rander on saanud tahtmatult, kuid tabavalt pihta sellele, mida aeg ja ruum selles korteris minuga tegid, pärast seda, kui olin sisenenud sinna 34-aastaselt:

Võibolla on siin korteris keegi hoopis sündinud? Sündinud 34-aastaselt! Pressinud tsemendi oma kopsudest välja ja kritseldanud näpuga selle sisse „Volja“. Vabadus! Elu!⁴⁰

Sündisin selles korteris uuesti. Iseendana.

⁴⁰ Tanel Rander, Kus sa oled?, <https://elektron.art/projects/ruumiantropoloogiad/aja-hambad/where-are-you> (viimati vaadatud 12.01.2023).

Kus ma olen? Vabadus ja vangistus

Ma ei tea enam, kuidas kirjeldada tundeid enda sees... selle nimi on vist tühjus. Ma ei saa rahulikult vaadata uudiseid ja kõike, mis minu linnas ja riigis toimub. Jah, ma olen turvalises paigas, aga ma ei suuda seda turvalisust nautida. Tundub, nagu ma oleksin jäänud oma meeltest ilma, nagu oleks keegi kirurgilise täpsusega välja lõiganud kõik kõige eredamad ja paremad emotsioonid ning peitnud need kuskile karpis, mida ma ei leia enam üles... Vaatan enda ümber, näen uskumatut Eesti loodust, muinasjutulist ja ideaalset talveilma, jõulutulesid... Ma olen siin ja praegu, näen seda kõike, proovin edasi elada, aga seest olen tühi... Ma olen nagu lennuk autopiloodil. Tundub, et ma lendan, aga protsessi eest vastutab keegi teine... Ma ei oleks nagu tüüri juures. [---] Ma ei tea, kua läheb aega, enne kui ma tunnen maailma taas sellisena, nagu see varem oli. Oleme kõik ilmselt nii palju muutunud... kas enam ongi võimalik elada samamoodi nagu varem? Vist mitte.⁴¹

Olen kehas. Elan konstantselt hübriidruumis, mis on reaalne, mis on päris. Hommikul ärgates olen enne uudiste vahendusel Ukrainas, kui tajun oma keha siin voodis. Ma ei tea, kui reaalne või ebareaalne on sõjaoht. Kas uudised on selleks, et midagi uut teada anda, või et luua reaalsus, millest mind pärast päästma hakata? Võin sööta sotsiaalmeediasse aegunud fotosid endast, kui pole mind ammu näinud, siis arvad, et olen täna selline, pole vaja isegi filtreid kasutada. Otse lihasse lõikab see hüperreaalsus, millest kirjutas Jean Baudrillard oma teoses „Simulaakrumid ja simulatsioon“ aastal 1981.⁴² Pole enam kindel, kas inimene simuleerib reaalsust virtuaalsesse maailma või simuleerib virtuaalne ruum seda, mida reaalsuseks peame. Kui vahet ei ole, piir on kadunud, kas siis pole tegemist ühe kohanemist vajava reaalsusega?

Ülal kirjeldatud võib pidada kiiresti digitaliseeruva maailma kõrvalnähuks, kuid kas ei too digitehnoloogia pidev kohalolu ja võrgus olemine nähtavale seda sama eri füüsiliste kehade poolt paralleelselt tajutavate reaalsuste paljusust, mida tajusin 8-aastaselt emaga kodutänaval jalutades ning tuledes kortermajade akendesse vaadates?⁴³ Enam ei pea ette kujutama seda, mis on alati olnud. Internet teeb ühendused ilmseks ja kogetavaks.

⁴¹ Viktoria kiri Hersonist, 5.12.2022, <https://tartupood.ee/ukraina-heaks/viktoria-kirjad> (viimati vaadatud 08.01.2023).

⁴² J. Beaudrillard, Simulaakrumid ja simulatsioon – Tlk L. Tomasberg–Avatud Eesti Raamat, Tartu: Kunst, 1999.

⁴³ Käesolevas tekstis, lk 16.

Virtuaalne ruum on kaasaegne mittekoht – anonüümne, mittekellelegi kuuluv läbikäiguhoov, kindla mäluliinita, suhted muutuvad pidevalt. Selles ruumis saab olla kohal ja mittekohal üheaegselt. See on metafoor mu oma keha kohta, kus kõik rakud on ühenduses ja üksteise mõjuväljas, mis sellest, et ma kõiki ühendusi alati ei taju ega teadvusta, olemas on nad ometi. Pole võimalik kogu keha tõelisuses kohal olla – nagu ka globaalses tõelisuses, sest selleks peaks meil olema võime pääseda teiste kehade sisse. Kui oleks võimalik kogu maailmas kohal olla, kogu interneti ja kõiki ühendusi tajuda, siis kaotaksime pinna jalge alt, kuid pind jalge all on ainus asi, mis hoiab meid kohal. Hoiab kehas. Kaasaja inimese olulisim oskus on võime end ümber lülitada, tähelepanu juhtida: meediumite, ruumide ja meelte vahel, koha ja mittekooha vahel, füüsilise kohalolu ja tähelepanu koha vahel.

Jeanette Winterson kirjutab oma raamatus „12 Bytes“, et oleme jõudnud aega, kus inimeseks olemise tähendus on muutunud. Ta kirjutab: „...mateeria toimimise ja abstraktsete vaimsete protsesside ühendavaks lülits on selle, mida me kutsume „reaalseks“, uuesti ette kujutamine, täielikult.“⁴⁴ Inimeseks olemine ei piirdu enam inimkehas olemise ja selle tajumehhanismidega. Inimkeha ei lõpe tajutav reaalsus, nagu kirjutab Maurice Merleau-Ponty 1945. aastal ilmunud teoses „Taju fenomenoloogia“. Reaalsust tajume endiselt ainult keha kaudu, kuid keha on muutunud. Digitaalsesse võrku ühendatud tehnoloogiline seade on kui inimese lisajäse, mis aitab kombata ja tajuda maailma. Kaasaegse inimese reaalsus on endiselt tajutav läbi füüsilise keha, kuid ta on ka pidevalt võrgus ja ühendatud silmaga nähtamatu ruumi kaudu kõigi teiste kehadega maailmas, kellel on reaalsuse pikenduseks mõni ekraan või nutiseade. Elan ajas, kus virtuaalse ja füüsilise ruumi vahe kaob.

Lev Manovich võrdleb raamatus „Uue meedia keel“ pidevat võrgusolekut ehk kontaktis olekut vanglaga. Pidev kontaktis olek kuulutab tema sõnul muretu elu lõppu. Muretu elu all peab ta silmas näiteks kinos käimist, kus me muretult representatsioone ja tajusid segi ajame, kuid kust alati nõ „reaalsusesse“ tagasi tuleme. Vangla tekib siis, kui võrkkest ja ekraan ühinevad.⁴⁵ Oleme sellele väga lähedal. Claire Bishop toob oma artiklis „Black Box, White Cube, Gray Zone...“ näiteid sellest, kuidas kaasaegne kunstipublik kogebki tihti kunsti läbi telefonikaamera, mitte oma silma ja keha kaudu. Kohal ollakse esmalt kaamera kaudu ja sellega arvestavad näiteks kunstnikud ja

⁴⁴ J. Winterson, 12 Bytes: How Artificial Intelligence Will Change the Way We Live An Love, e-raamat, Vintage, lk 24.

⁴⁵ L. Manovich, Uue meedia keel. Tlk Ellu Maar, Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2012, lk 141.

galeriid näitusele valgust valides.⁴⁶ Oluline on see, millise mulje jätab teos fotodel ja sotsiaalmeedias. Kas on see vangla või üks kaasaegne kohastumus, võimalus maailma tajuda, üks võimalik perspektiiv, mida inimesel on võimalus endal valida?

Lev Manovich toob raamatus „Uue meedia kunst“ välja kultuuriteoreetik Paul Virilio vaate, kes nägi distantse kadumist objekti ja subjekti vahel hukatuslikuna: suure optika kaudu jõuame klaustrofoobsesse maailma, millel ei ole sügavust ega horisonti; maakerast saab meie vangla.⁴⁷ See on kujutus ajast (1992 Virilio „Big Optics“), kui tänast maailma veel polnud. Nüüd on see aeg käes, mina elan selles. Mõtlen, et ehk tuleb maailmast kui vanglast mõtlemine inimesele kasuks. Pole enam võimalust mitte näha, tähele panna. Sügavus on alati olemas, skaala on teine: sügavuse peab leidma enda seest, mitte endast väljas. Selleks peab end endast ise distantseerima, kuna väline ruum enam distantse ei võimalda. Sügavuse ja horisondi saavad anda kujutlused ja mõtted. Seniks, kuniks on keha, on ka ruum:

„Olen mõtetes,“ ütleb Henriette, Kui küsite ta arvamust homse ilma kohta, ning teil tekib otsekohe aimdus, et see vana naine teab midagi rohkemat kui ilmaennustused, särje sapi uurijad, sea põie silmaspidajad. Nüüd oleks tark pöörduda Henriette poole siis, kui ta on mõtetest n.-ö. väljunud, kuid selleks ajaks olete oma pöördumise juba unustanud. Või kui teile see siiski peaks meenuma, on Henriette juba uutest mõtetes, ning nõnda pole teil iial lootust sisse saada sinna, millele Henriette igal hetkel vihjab. Milles ta on.⁴⁸

Võib-olla peakski kaasaegne inimene istuma mõnda aega nõ vangis, et vaadata otsa, mõelda järele, mida ta on teinud oma vabadusega, kuidas ta käitub reaalsuses, teiste kehade ja ümbritsevaga. Ehk on inimene „ehitanud“ selle vangla, kuna ta vajab seda. Nii võib ka korterit 34 vabaduse kehastuse asemel vanglana käsitleda. Olin vangis. Vajasin enesega olemise aega ja ruumi, mingeidki piire, et globaalses maailmas iseendaks koonduda. Keha on vangla, on meie eksistentsi piirid, nii füüsilises kui vaimses mõttes. Kõik ei ole võimalik. Aga on võimalik suhtuda nii, et kui on vangla, siis on ka vabadus ja väljapääs. Nii kunstniku kui inimesena soovin seda parasjagu olemasolevast ajast alati otsida.

⁴⁶ C. Bishop, Black Box, White Cube, Gray Zone: Dance Exhibition and Audience Attention. TDR: The Drama Review, Volume 62, Number 2, Summer 2018 (T238), The MIT Press, lk 22–42.

⁴⁷ L. Manovich, Uue meedia keel, lk 188.

⁴⁸ E. Mihkelson, Korter, lk 279.

Kokkuvõte

Kaasaja inimese olulisim oskus on osata end sisse ja välja lülitada. Saada aru, et olgugi, et kogu aeg on kogu maailma pidev info käeulatuses, kogu aeg kohal, pole meil oma füüsilise keha piiratuses seda võimalik tervikuna haarata. Seega on maailma tajumiseks parem seada oma ruumile piirid, mängida maailma läbi väiksemal skaalal. Seda tegingi ma korteris 34.

Oma uurimuses keskendusin mitte tegemisele, vaid olemisele. Püüdsin lahti lasta harjumuspärastest tulemusele orienteeritud loomelaadist ning minna kaasa kujutlusega mittefunktsioneerivast ruumist, kus toimetas justkui mittefunktsioneeriv keha ja kunstnik. Seega proovisin kunstnikuna mitte luua midagi uut, vaid komponeerida konkreetset ajas, ruumis ja kehas olemasolevaga. Sellest koostööst pinnale kerkinud materjalist sündis teos „Kus sa oled?“.

Kirjaliku magistratöö ja dokumentatsiooni kaudu oma korteri praktikale tagasi vaadates jõuan tõdemuseni, et raskeim, kuid olulisim on jääda truuks enda meetodile ja huvile, sest nii võib leida ennast kunstniku ja inimesena vaatamata ajale ja oludele uuesti. Sain kinnitust, et tähtis on otsida endas hall-ala ehk mittefunktsioneerivat, mittevalmis ruumi selleks, et kohaneda ajaga ja jääda ellu kunstnikuna.

Viimaste aastate kunstnikupraktika, mis toimus paralleelselt õpingutega Eesti Kunstiakadeemia kaasaegse kunsti erialal, avas mulle täiesti uue mõtte- ja kujutlusruumi, vabastas mind musta kasti ja etendava füüsilise keha painest. See andis mulle võimaluse mõelda ruumist, kehast, koreograafiast kunstiruumideülele, kaasajale kohaselt. Suutsin täita oma eesmärgi „kaotada“ füüsiliselt visuaalne etendav/rolli täitev keha oma loomingust. Jõudsin tekstini kui keha väljendajani, mõtte ja kujutluse koreograafiani. Jõudsin küsimuseni, mida üldse tähendab ruum kaasajas, kus füüsilise ruumiga paralleelselt eksisteerib pidev ja tohutult intensiivne ning keha ja reaalsusega manipuleeriv veebi- ja digitaalne ruum. Keha ja ruumi tähendusega, reaalsuse tajumise paljususega soovin oma praktikas ka jätkata, meediumitele ja ruumidele piire seadmata.

Summary

In this written part of the master's thesis, I invite the reader in their thoughts and imagination into my body and into apartment 34. This is a retrospective of my artistic practice of the last two years, which focused on the relationship between body and space and the role of imagination and thinking in this relationship. It took place in an empty apartment in Rakvere that previously belonged to my grandparents and which I started to visit on regular bases in 2020 lockdown conditions. This practice ended with the choreographic space *Where Are you?*, in the framework of the international performing arts festival Baltoscandal held in Rakvere in the summer of 2022 and was mediated online on the elektron.art platform (<https://elektron.art/>).

In my practical research I focused not on doing but on being. I tried to let go of the usual result-oriented creative style and go along with the image of a non-functional space, where a non-functional body and an artist operates. The idea of non-functionality as a value originates from Georges Perec's book *Species of Spaces and Other Pieces* and from the time when the spaces known to man and familiar ways of being alive stopped functioning due to the global covid pandemic. Other authors and thinkers whose approach has guided me through the different stages of my work and stimulated my thought are Maurice Merleau-Ponty, Georges Perec, Eik Hermann, Ene Mihkelson, Lev Manovich, Marc Augé.

I start with an introductory chapter that explains my background, relationships with the black box, the white cube and yearning for a gray zone. I continue with how I arrived at apartment 34 and what method/approach underlies the works under analysis. The chapter *Kõik loeb/ the reader* describes my first online performance experiment, which plays with the borderline between imagination and thought, looking for the possibility of movement in physical limitations. Under the title *ON AIR...* I describe my experience of mediated space and body, as an artist and performer, that is, what is enabled and taken away from the art experience by the lack of shared physical space. The chapter *Anthropologies of Space* is an insight into the nature of the exploratory art project of the same name, in which I participated with the works *Apartment 34* and *Where are you?*. I have dedicated a separate chapter to the sculptural object called *Volja*, which is part of the choreographic space *Where Are You?* but lives on as an independent so-called consumer art object. *Exit. Feeling Without Skin* summarizes the time spent in apartment 34 and the *Where are you?* experience. In the very last chapter, I answer the question "Where am I today?"

Photo documentation of *Where are you?* is included as extras. From extras, one can also find a web link to the joint project *Anthropologies of Space* and the work *Where are you?* on the website of the elektron.art archive, as well as a recording of the web experiment *Kõik loeb/ the reader* and a video summary of *Apartment 34*. *Kõik loeb/ the reader* and *Apartment 34* are included in my final thesis, because although they are independent works, they are also directly part of the choreographic space *Where are you?* The work *Where are you?* does not exist without the two mentioned works, just as a finger cannot function without the rest of the body, a thought without a head.

The work is based on the hypothesis that modern art and the artist need not ready-made systems to manifest themselves, but the freedom to move between fixed systems, the ability to bend and adapt according to the times. My role as an artist is to keep myself independent from the functioning/ready modelled world, in order to keep alive even in the leanest times an invaluable capital – imagination.

My artistic practice of the last few years, which took place in parallel with my studies at the Estonian Academy of Arts in the field of contemporary art, opened a completely new space of thought and imagination for me, freed me from the pressure of the black box and the performing physical body. It gave me the opportunity to think about space, the body, choreography above art spaces, according to modern times. I was able to fulfil my goal of “losing” the physically visual performing/role-playing body in my creations. I found text as an expresser of the body, invented a choreography of thought and imagination... In my future research and creation I want to continue, with the perception of reality in my practice, without setting limits to mediums and spaces.

Kasutatud kirjandus ja allikad

Augé, M. Kohad ja mittekohad: sissejuhatus ülimodernsuse antropoloogiasse. Tlk Anti Saar – Bibliotheca Controversiarum, Tallinn: TLÜ Kirjastus, 2012

Auslander, P. Liveness: Performance in a Mediatized Culture. New York, Canada: Routledge, 2008

Baudrillard, J. Simulaakrumid ja simulatsioon. Tlk L. Tomasberg–Avatud Eesti Raamat, Tartu: Kunst, 1999

Giannachi, G. Kaye, N. Shanks, M. Archaeologies of Presence: Art, Performance and the Persistence of Being. USA, Canada: Routledge, 2012

Manovich, L. Uue meedia keel. Tlk Ellu Maar, Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2012

Merleau-Ponty, M. Taju fenomenoloogia. Tlk M. Lepikult–Avatud Eesti Raamat, Tartu: Ilmamaa, 2019

Mihkelson, E. Korter [esmatrükk 1985], Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2014

Pallasmaa, J. The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses. West-Sussex, England: John Wiley & Sons Ltd, 2005

Perec, G. Ruumiliigid, Loomingu Raamatukogu (11/12). Tallinn: SA Kultuurileht, 2011

Tode, E. Piiririik [esmatrükk 1993], Tallinn: Eesti Päevaleht, 2009

Velsker, E. Velsker, M. Vaba inimese tunne: vestlused Ene Mihkelsoniga. Tallinn: EKSA, 2019

Winterson, J. 12 Bytes: How Artificial Intelligence Will Change the Way We Live An Love, e-book, Vintage, 2022

Artiklid

Bishop, C. Black Box, White Cube, Gray Zone: Dance Exhibition and Audience Attention. TDR: The Drama Review, Volume 62, Number 2, Summer 2018 (T238), The MIT Press, lk 22–42

Hermann, E. Eluliselt olulised alamääratletud ruumid, SISU-LINE #4, Eesti Kunstiakadeemia arhitektuuriteaduskond ja Eesti Sisearhitektide Liit, 2018, lk 50–58

Internetiallikad

Antropoloogia mõiste, <https://et.wikipedia.org/wiki/Antropoloogia> (viimati vaadatud 08.01.2023)

elektron.signal podcast, signal #25 Kes on need inimesed, kes tulevad internetti kunsti otsima? 1. osa/ Kelli Gedvil, Liis Vares, Taavet Jansen, <https://open.spotify.com/episode/6vCli3MvGUwkhO15Zc8k6q> (viimati vaadatud 08.01.2023)

Ivana Mülleri lavastuse „We Are Still Watching“ sisukirjeldus, <http://www.ivanamuller.com/works/we-are-still-watching/> (viimati vaadatud 08.01.2023)

Kann, K. Eestikeelne ja tekstimeelne lavastus, 01.12.2020, <https://saal.ee/magazine/6899/> (viimati vaadatud 08.01.2023)

Karulin, O. Ülekantud teater, 1.05.2021, <https://www.temuki.ee/archives/2790> (viimati vaadatud 08.01.2023)

Keelesaade. Ukraina sümbolitest, kirjandusest jm, <https://vikerradio.err.ee/1608561067/keesaade-ukraina-sumbolitest-kirjandusest-jm/3a14752bba4f3d67b88405688f8826aa> (viimati vaadatud 08.01.2023)

Magasini toimetus, Sinust saab taas tantsija. Intervjuu Liis Vareseaga, <https://saal.ee/magazine/sinust-saab-taas-tantsija-intervjuu-liis-varesega-654/> (viimati vaadatud 08.01.2023)

Rander, T. Ilma nahata tunne–korter, <https://elektron.art/projects/ruumiantropoloogiad/aja-hambad/three-feelings> (viimati vaadatud 12.01.2023)

Rander, T. Kus sa oled? <https://elektron.art/projects/ruumiantropoloogiad/aja-hambad/where-are-you> (viimati vaadatud 12.01.2023).

Ruumiantropoloogiad, arhiiv, <https://elektron.art/projects/ruumiantropoloogiad> (viimati vaadatud 12.01.2023).

Saarmets, S. Kaus, J. Unusta, <https://unusta.elektron.art/unusta.html> (viimati vaadatud 08.01.2023)

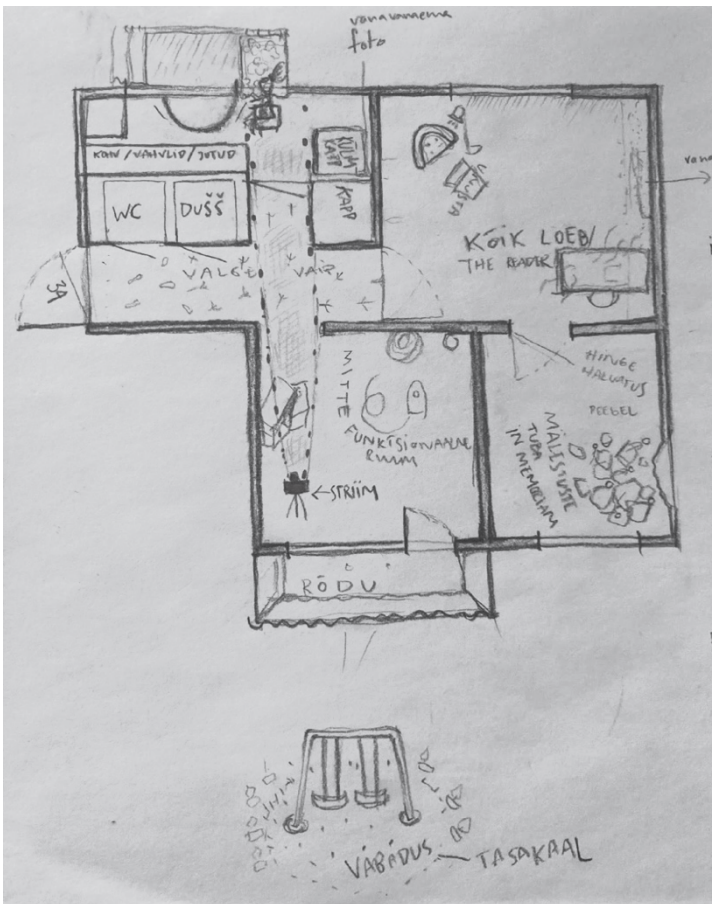
Vares, L. Kõik loeb/ the reader, <https://www.youtube.com/watch?v=r-yvDR2rluQ> (viimati vaadatud 09.01.2023)

Viktoria kiri Hersonist, 05.12.2022, <https://tartupood.ee/ukraina-heaks/viktoria-kirjad> (viimati vaadatud 08.01.2023)

+aave+, album the reader, <https://open.spotify.com/album/5QoNJ8RPqf8irYFDq6IVxJ> (viimati vaadatud 09.01.2023)

Lisad. Koreograafilise ruumi „Kus sa oled?“ dokumentatsioon

Olen jaganud lisad ruumide/tubade kaupa, mille vahel inimesed ja asjad nelja päeva jooksul (06.07.–09.07.2022) liikusid. Lisaks füüsilises ruumis viibimisele oli võimalik kohal olla virtuaalsel teel. Eraldi ruumina olen välja toonud iseenda keha, kes otsis kohta ja püüdis anda ruumi külalistele, et nad ei tunneks end minu külalistena, vaid leiaksid end just seal, kuhu ruum, kaaskülastajad ning külastuseks valitud ajahetk neid juhatas. Kõigepealt korteri plaan koos minu esimese ideekavandiga teosele „Kus sa oled?“.

„Kus sa oled?“ ideekaart, ruumide ja seisundite esimene kaardistamine.

„Kus sa oled?“ veebiarhiiv asub aadressil:

<https://elektron.art/projects/ruumiantropoloogiaid/kussaoled>

Teose „Korter 34“ videodokumentatsioon asub siin:

<https://www.youtube.com/watch?v=Gqd2gt-45Zc>

Veebieksperimendi „Kõik loeb/ the reader“ salvestus on leitav siit:

<https://www.youtube.com/watch?v=r-yvDR2rluQ>

Lisa 1. „Kõik loeb/ the reader“ ruum

„Kõik loeb/ the reader“ ruum, 08.07.2022.
Foto: Alana Proosa

Vaade „Kõik loeb/ the reader“ ruumi
pärast etendust, 09.07.2022.
Foto: Epp Kubu

„Kõik loeb/ the reader“ ruum ja
küalaline, 08.07.2022.
Foto: Epp Kubu

Lisa 2. Halli põrandaga ruum (mittefunktsionaalne ruum) + kaart

Kaardilaud, lugemisase ja kaamera halli põrandaga ruumis, 08.07.2022.

Foto: Alana Proosa

„Kus sa oled?“ külaline „Kõik loeb/ the reader“-järgses halli põrandaga ruumis, 09.07.2022.

Foto: Epp Kubu

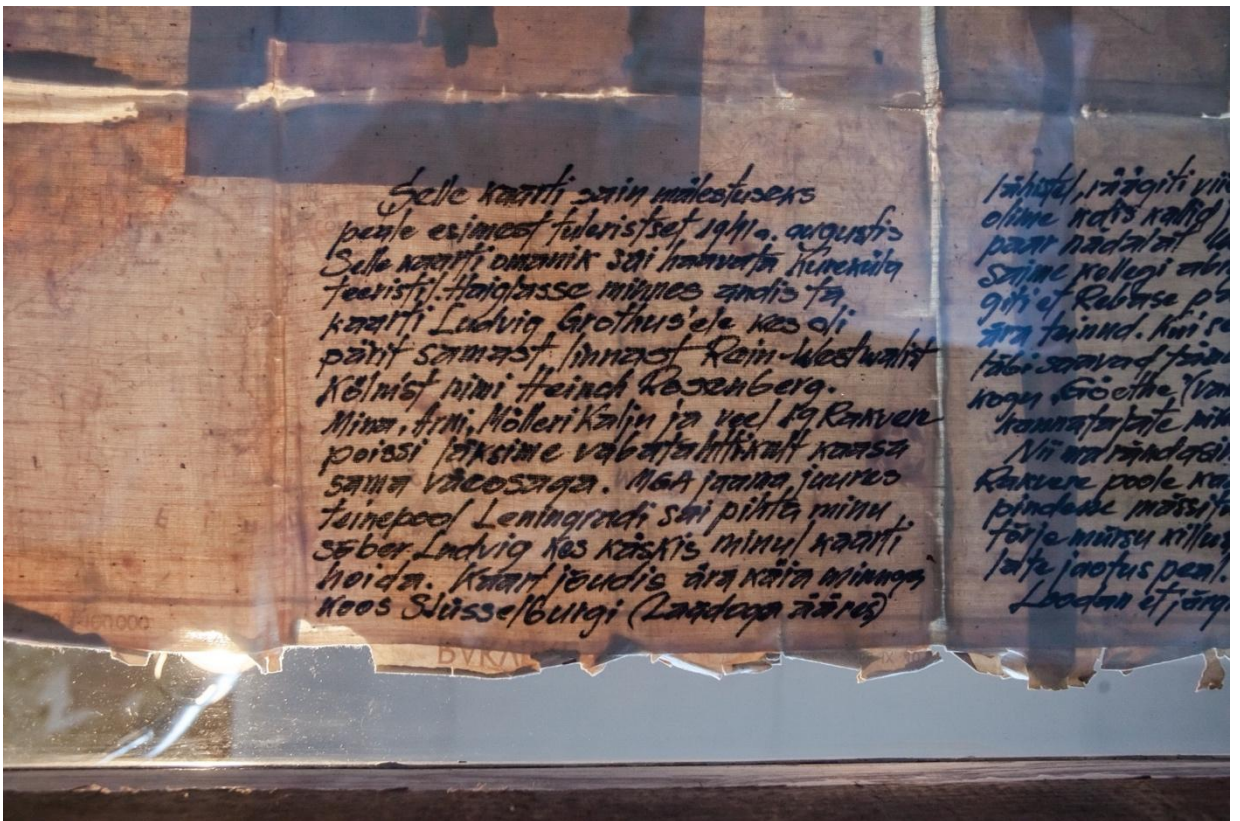

Kaart ja värsked ruumiantropoloogid, 08.07.2022.

Foto: Alana Proosa

Kaardi esikül, 08.07.2022. Foto: Alana Proosa

Kaardi tagakül vaadatuna laua alt, 08.07.2022. Foto: Alana Proosa

Lisa 3. Köök ehk kohtumisruum

*Kohtujad, 08.07.2022.
Foto: Epp Kubu*

*Keha ja ruum, 08.07.2022.
Foto: Alana Proosa*

*Kehad ruumis, 08.07.2022.
Foto: Epp Kubu*

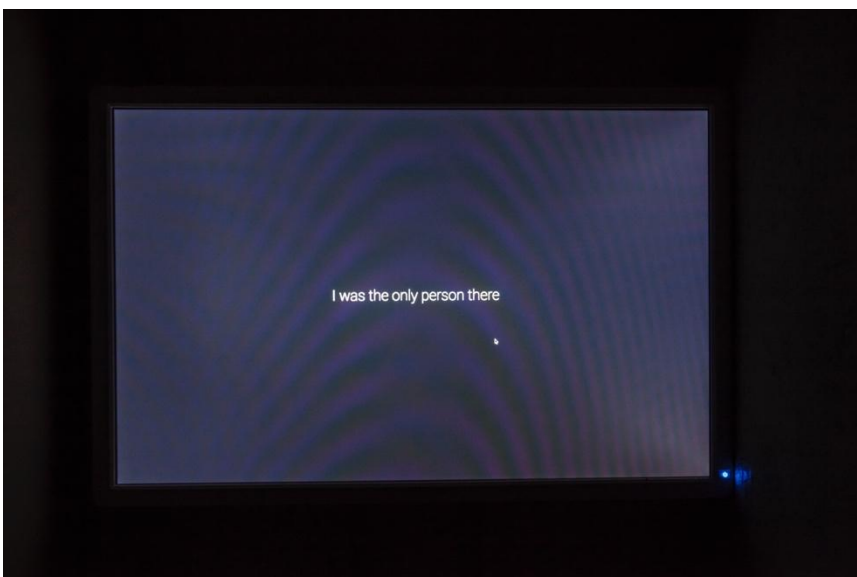
Lisa 4. Sander Saarmetsa ja Jan Kausi „Unusta“-kapp

„Unusta“ hetk kapis, 08.07.2022.
Foto: Alana Proosa

„Unusta“ kapp ja lugeja, 08.07.2022.
Foto: Epp Kubu

„Unusta“ hetk kapis, 08.07.2022.
Foto: Alana Proosa

Lisa 5. *In Memoriam*

In Memoriam ruum, krohv põrandal ja video ekraanil on jäljed ruumiantropoloogiate esimesest osast „Korter 34“, 08.07.2022.
Foto: Alana Proosa

Inimene ruumis, 09.07.2022. Foto: Epp Kubu

„*In Memoriam*“ rebitud tapeeti, 08.07.2022.
Foto: Alana Proosa

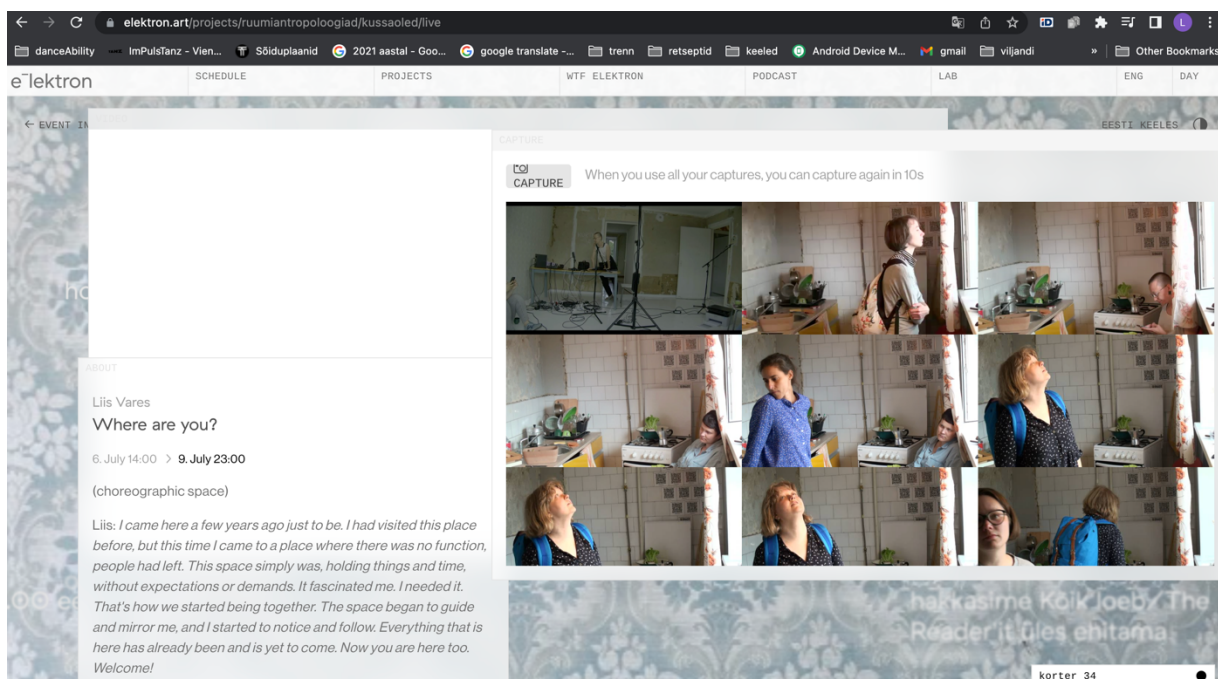

In Memoriam ruum, 08.07.2022. Foto: Alana Proosa

Lisa 6. Mina ruumis

Lisa 7. Veebiruum

Kuvatõmmis „Kus sa oled?“ veebivaatest, 09.07.2022.

Kaamerasilm, mille vaadet ruumile sai „Kus sa oled?“ külaline ise suunata, 08.07.2022. Foto: Epp Kubu

QR-kood korteris 34, mille kaudu sai „Kus sa oled?“ külaline siseneda ülekantud ruumi elektron.art lehel.

Veebiruumi jäljed ja külastajate dokumenteeritud hetked asuvad „Kus sa oled?“ veebiarhiivis: <https://elektron.art/projects/ruumiantropoloogiad/kussaoled>

CV

LIIS VARES

Sündinud Rakveres 1986
Elab ja töötab Tallinnas
Kontakt: vares.liis@gmail.com

HARIDUS

- 2019– Eesti Kunstiakadeemia, kaasaegne kunst, MA
2021 Kunstuniversität Linz, Sculpture - Transmedial Space, vahetusüliõpilasena
2014 DanceAbility õpetaja treening, ImpulsTanz, Viin, sertifikaat omandatud
2010–2011 Instituto Politécnico de Lisboa, Escola Superior de Danca, tantsukunst, vahetusüliõpilasena
2007–2012 Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia, etenduskunstide osakond, tantsukunst, BA

RESIDENTUURID

- 2020/2021 Sõltumatu Tantsu Lava, uurimisresidentuur „Avaliku ruumi koreograafia“
2018/2019 Sõltumatu Tantsu Lava, uurimisresidentuur 2018/2019
2015 Kanuti Gildi SAAL, „Your Focus is Your Reality“
2015 Kanuti Gildi SAAL, „Henri Hütt & Taavet Janseni residentuuri showing: Liis Vares“
2014 Sõltumatu Tantsu Lava, „body in capitals“ (koos Jaak Sapasega), Tallinn
2010 Das Werk, Tanz. coop, koos Gerlide Roidingeriga, Viin, Austria

VALIK ERIALASEID PROJEKTE

- 2022 Ruumiantropoloogiad 2/ „Kus sa oled?“ koreograafiline ruum, festivalil Baltoscandal ja @<https://elektron.art/>; autor/ lavastaja/ vöörustaja
2021 Ruumiantropoloogiad 1/ „Korter 34“ , 8h veebiinstallatsioon @<https://elektron.art/>, Kõheda vastasmõju festival; autor/ etendaja
„Hundid“ veebilavastus @<https://elektron.art/>; dramaturg/koreograaf
2020 „Kõik loeb/ the reader“, veebilavastus @<https://elektron.art/>, koostöös Taavet Janseniga, lavastaja/etendaja
Performance „Dinner Party“, Arkaadia Festivali helikunstide õhtu, Lõputu Elu Galerii; autor/etendaja
„Sinust saab tantsija!“, Sõltumatu Tantsu Lava; autor-lavastaja
2018 „Hingake! Ärge hingake!“, Sõltumatu Tantsu Lava; autor/ koreograaf/ etendaja
„Eesti ajalugu.“ Ehmatusest sündinud rahvas, MIMproject, Rahvusooper Estonia ja Kanuti Gildi SAALi koostöö; tantsija
2017 „Whitefield (...ehk küsimusi liikuvast kehast valges kuubis)“, Sõltumatu Tantsu Lava, Hobusepea Galerii; kunstnik/etendaja
2017 „vasak parem“, koos Pavel Semjonoviga, Made in Estonia Maraton, Kanuti Gildi SAAL; autor/etendaja
2016 „Aja materjal“, Teater Cabaret Rhizome, Erinevate Tubade Klubi; koreograaf/etendaja
2014 „Revelation In The Dancehall“ , rahvusvaheline tantsu mitte-konverents, Viljandi; autor
2014 „Something Fishy“, esindades Kanuti Gildi SAALi projektis Outside the box: the relation between art and the public, Zeitraumexit, Manheim, Germany; kaasautor/etendaja

2013 „RAW“, Artjom Astrovi lavastus, Tartu Uus Teater, Von Krahli Teater;
koreograaf/valgustaja

NÄITUSED

2020 „Endast väljas“, kuraator Maria Helen Känd, ARSi projektiruum; kunstnik
2015 „10 kumardust gravitatsioonile“, ekspositsioon koostöös Andres Laansalu ja Taavet
Janseniga, Sõltumatu Tantsu Lava

ÕPETAMINE/ UURIMUS

- 2019 **Neurokoreograafia**, teaduslik eksperiment Taavet Janseni residentuuri STARTS@TLÜ
raames, Kanuti Gildi SAAL, koreograaf-etendaja
Moving Digits – Augmented Dance for Engaged Audience, teaduse ja kunsti
koostööprojekt, partnerid: Madeira Interactive Technologies Institute, Hochschule
Düsseldorf, Sõltumatu Tantsu Lava, Plux, Tanzhaus NRW, University of Greenwich,
Sõltumatu Tantsu Laval; töötoa juhendaja
- 2018– **Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia etenduskunste osakond**; külalisõppejõud
tantsukunsti erialal
Upcycled Body in Wasted Space, töötuba Põhja- ja Baltimaade etenduskunste
tudengitele, NORTEAS võrgustik, Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia
etenduskunste osakond, Viljandi/ Tallinn
- 2017/2018 **Kaasaegne keha**, iganädalane liikumispraktikum, koostöös Sõltumatu Tantsu Lava ja
Eesti Erinoorsootöö ühinguga noOr
Kordus ja luup, töötuba tantsu professionaalidele ja tudengitele, koos Taavet Janseniga,
TANTSUMASSIIV, Massiaru residentuurikeskus
Kaasaegne keha, Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia täiendkoolitus, koos Pavel
Semjonoviga, Sõltumatu Tantsu Lava, Tallinn
- 2016 **liikumisessoon: Liis Vares – Drive/ AJAM**, liikumispraktikum professionaalsetele
tantsijatele, avatud eri võimekusega kehadele, Sõltumatu Tantsu Lava, Tallinn
Töö eri võimekusega tantsijatega, Tantsukunsti suveakadeemia, Tartu Ülikooli Viljandi
Kultuuriakadeemia
- 2015 **Mina ja Teine: reis tundmatuse ja tagasi – kuidas liikuda edasi?**, Sõltumatu Tantsu
Lava, töötuba eri võimekusega kehadele. Kontaktimprovisatsiooni õpetamispraktika, Tartu
Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia
- 2010–2013 **Vinger – vaimupuudega noorte päevakeskus**, Viljandi, tantsuõpetaja-koreograaf
- 2012 **Body Image/Self Image**, MIMO International Summer Camp, Soome

PUBLIKATSIOONID

„Kaasaegne tantsupedagoogika“, koostanud Anu Sööt. 2018.
„Estonian dance art: now and →?“, koostanud Evelyn Raudsepp. 2015.
„Tantsuline liikumine põhikooli kehalise kasvatuse tunnis“, koostanud Anu Sööt. 2012.
„Kaasaegne keha“, <https://stl.ee/liis-vares-kaasaegse-keha-liikumispraktikumist/>
„Kunstnik õpetaja kehas ehk õpetaja kunstniku nahas“, Tantsukuukiri nr 60
<http://kuukiri.tantsuharidus.ee/artikkel/kunstnik-opetaja-kehas-ehk-opetaja-kunstniku-nahas/>

„Kaasaegne tants kaasegses kehas“, Tantsukuukiri nr 54
<http://kuukiri.tantsuharidus.ee/artikkel/kaasaegne-tants-kaasaegses-kehas/>

ETTEKANDED

- 2022 Balti Draama Foorum, „Body Trouble. Bodies and corporeal experiences in contemporary Baltic theatre“, Vilnius
- 2019 „Hingake! Ärge hingake!“, Vahelüli, TantsuRUUM, Tallinn
- 2017 „How I design my body/reality and the world“, Disainiöö, Tallinn
- 2014 „Dance artist in/ and/ to/ with/ against/ or/ in love with higher education in dance“, rahvusvaheline tantsu mitte-konverents, Viljandi

MUU

- 2015–2018 Kunstirühmituse MIMproject ja eksperimentaalkunsti stuudio MIMstuudio liige
- 2014 Eesti Tantsukunstnike Liit, Loometegevuse toetuse komisjoni liige

TUNNUSTUS

- 2019 Eesti Teatriliidu Aastauhindade Kristallkingakese auhind – auhind noorele teatriinimesele esimeste märkimisväärsete lavatööde eest.